

Veronika Střechová

Matky na lavici obžalovaných

Zločiny ohrožující život dítěte v 1. polovině 19. století na
Jihlavsku

Magisterská diplomová práce 2015

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

První posuzovatelka: PhDr. Zdeňka Stoklásková, Ph.D.

Druhý posuzovatel: prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

Vydalo

Collegium Carolinum, Hochstraße 8, D-81669 München

► www.collegium-carolinum.de

z podnětu odborného repozitáře pro východoevropská studia OstDok

► <https://www.osmikon.de/servicemenue/ueber-uns/ueber-ostdok/>

Digitale Reihe der Graduierungsschriften OstDok

► Univerzity Česká republika, svazek 1

Zpřístupněno a dlouhodobě archivováno Bavorskou státní knihovnou (Bayerische Staatsbibliothek)

DOI: 10.23665/DRG-CZ/2018-1

Doporučená citace

Střechová, Veronika: Matky na lavici obžalovaných. Zločiny ohrožující život dítěte v 1. polovině 19. století na Jihlavsku. München 2018.

<https://dx.doi.org/10.23665/DRG-CZ/2018-1>

Creative Commons Attribution –
ShareAlike 4.0 International

Collegium Carolinum e.V., München 2018

Obsah

Úvod 5

1. Trestní justice v habsburské monarchii od tereziánských reforem po rok 1848 9

1.1 Reforma trestního práva 10

1.2 Definice trestného činu a nová hierarchie 13

1.3 Proměny trestního soudnictví v českých zemích 14

1.4 Zřízení kriminálních soudů 16

2. Reforma zdravotnictví a rozvoj moderního porodnictví 19

2.1 Proměny v oblasti péče o nemocné 20

2.2 Profesionalizace babictví 22

2.3 Povinnosti porodní báby 25

3. Ohrožení života dítěte 27

3.1 Preventivní kroky ochrany nemanželského dítěte 28

3.2 Vyhnání plodu vlastního ze života 32

3.3 Vražda dítěte 34

3.4 Odložení dítěte 39

4. Jihlavský regulovaný magistrát 43

4.1 Vznik jihlavského kriminálního soudu 44

4.2 Zločiny vyšetřované na území Jihlavského kraje 44

5. Vražda dítěte před jihlavským kriminálním soudem 47

5.1 Spoluviníci 48

5.2 Odhalení 49

5.3 Průběh vyšetřování	50
5.4 Nedostatek důkazů	52
5.5 Odsouzené	54
5.6 Případ Kateřiny Novotné	57
6. Odložení dítěte před jihlavským kriminálním soudem	60
6.1 Odhalení	62
6.2 Průběh vyšetřování	63
6.3 Rozsudek	65
6.4 Případ Mariany Pospíchalové	69
Závěr	71
Seznam tabulek	75
Seznam zkratek	76
Prameny a literatura	77
Archivní prameny	77
Tištěné prameny	77
Literatura	78

Úvod

Myšlenky osvícenství pronikaly do všech oblastí společnosti. Přinášely s sebou také první známky modernizace, které tvořily základ pro vybudování moderní občanské společnosti rodící se v českých zemích od 2. poloviny 19. století. Do popředí zájmu panovníků se tak dostává člověk a jeho rodina. Nové formy myšlení tak nastartovaly celou řadu reforem, které mimo jiné vedly k humanizaci trestního práva a k rozvoji zdravotnictví.

Právě proměnám v těchto oblastech se věnují úvodní kapitoly práce, které popisují vývoj trestní justice, zrod moderního porodnictví i pohledu na nemanželské děti. Veškeré reformy z těchto oblastí si kladly za cíl ochranu života. Ve své práci jsem se zaměřila na tři specifické trestné činy, které ohrožují život nechtěného dítěte a které se staly předmětem řady osvícenských diskuzí. K vybraným zločinům patří záměrný potrat, vražda novorozeného dítěte a odložení dítěte. Na základě analýzy vyšetřovacích spisů jihlavského kriminálního soudu se v této práci pokusím ukázat proměny vnímání těchto zločinů a s tím spojeného zmírnění represí.

Pro dané období, tedy konec 18. století a 1. poloviny 19. století, existuje v české historiografii celá řada souhrnných prací či studií zabývajících se justiční správou, organizací a reformami soudnictví v českých zemích.¹ Tyto práce popisují snahu osvícenských panovníků jasně definovat zločiny a za ně udělené tresty, pouze okrajově však popisují činnost kriminálních soudů.

Velmi málo prací se věnuje proměnám diskursu kriminality v období, kdy se rodila moderní společnost. Výjimku tvoří monografie Daniely Tinkové,²

- 1 Malý, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003. Schelle, Karel – Vojáček, Ladislav (eds.): *Stát a právo v období absolutismu*. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 295. Brno 2005. Schelleová, Ilona – Schelle, Karel: *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*. Praha 2004. Vlček, Eduard: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno 1993.
- 2 Tinková, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004.

kteřá se i v řadě dalších studií věnuje nejen otázce viny, trestu či dekriminlizace, ale také právě problému vražd novorozených dětí. Více prostoru je v historiografii věnováno zkoumání kriminálního chování v období raného novověku. Hlavním předmětem výzkumu se stalo hrdelní soudnictví, k jehož zmapování přispěla existence množství edic tzv. smolných knih.³

Kriminalitou žen ve 2. polovině 19. století se zabývá Alice Velková,⁴ která v kontextu obecné kriminality postihuje také vraždy starších dětí. Okrajově se také věnuje otázce svobodných matek a nemanželských dětí. Podrobněji tuto problematiku zpracovává Martina Halířová⁵ věnující se mimo jiné ochraně dětství či nalezinectví, dále pak např. Milena Lenderová.⁶

S tématem také úzce souvisí reformy zdravotnictví a rozvoj moderního porodnictví, jelikož lékaři a porodní babičky měly při vyšetřování důležitou úlohu. Problematikou zdravotnictví se zabývá např. Petr Svobodný a Ludmila Hlaváčková.⁷ Profesionalizaci porodnictví v osvěcenské době se věnuje Daniela Tinková,⁸ která popisuje možnosti vzdělávání porodních babiček i postupné pronikání profesionálních lékařů do původně ženské sféry. Důležitým zdrojem

- 3 Francek, Jindřich (ed.): *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21. - 22. 9. 1995. Pardubice 1996. Týž: *Chlumecké hrdelní příběhy*. Praha 1993. Týž: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 1999. Pánek, Jaroslav: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*. Český časopis historický 32/1984, s. 693-725. Stůj, Pavel: *Infanticidium – vražda dítěte jako důsledek strachu*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta 2014.
- 4 Velková, Alice: *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In: Halířová, Martina (ed.): *Od početí ke školní brašně*. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Pardubice 2008, s. 147-163. Tatáž: *Vina a trest. Vraždy spáchané ženami ve druhé polovině 19. století*. Habilitační práce. Ústav českých dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Praha 2012.
- 5 Halířová, Martina: *Nalezinectví mezi Prahou a Vídní*. In: *Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900*. Sborník přednášek z konference 25. - 27. 10. 2006. Jihlava 2006, s. 59-63. Tatáž: *Obraz svobodné matky – konflikt mezi lékaři a filantropií*. In: Čadková, Kateřina: *Konfliktní situace v dějinách*. Pardubice 2007, s. 75-82. Tatáž: *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Disciplinace jako součást ochrany dětství. Univerzita Pardubice 2012.
- 6 Lenderová, Milena – Rýdl, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha 2006.
- 7 Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004.
- 8 Tinková, Daniela: *Tělo, věda, stát*. Zrození porodnice v osvěcenské Evropě. Praha 2010.

informací o porodních babičkách i ženách obecně jsou práce týkající se dějin žen.⁹

V našem prostředí neexistuje žádná monografie zaměřená pouze na uvedené zločiny, pouze práce zaměřené obecně na kriminalitu, specificky na ženskou kriminalitu. Nejvíce pozornosti v řadě studií je věnováno vraždě dítěte, infanticidii, a to především v období raného novověku. Do zvoleného období přesahuje pouze práce Daniely Tinkové.

Vzhledem k poměrně nízkému stupni bádání v období 1. poloviny 19. století jsem se ve své práci zaměřila právě na analýzu vyšetřovacích spisů Kriminálního soudu v Jihlavě, který vznikl díky reformám Josefa II. a který působil na území celého Jihlavského kraje.

Tato práce si klade za cíl sestavit sociální a ekonomický profil obviněných, objasnit jejich motivy, popsat způsoby odhalení a vyšetřování těchto zločinů, které jsou častým problémem i v současnosti.

Pramennou základnu tvoří vyšetřovací spisy zločinů v německém originále projednávaných před jihlavským kriminálním soudem v letech 1796 až 1850. Toto časové rozmezí je dáno rozsahem fondu Státního okresního archivu Jihlava, který obsahuje kriminální případy z celého Jihlavského kraje, na jehož území ještě nebylo toto téma zpracováno.¹⁰ Vymezené časové období zachycuje proměny trestního zákonodárství v podobě josefínského zákoníku *Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung* (Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně) a *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen* (Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích), přičemž v prvním z nich nebyl zločin vraždy dítěte záměrně zpracován, čemuž bude věnována pozornost níže. Jaký vliv měla tato skutečnost na uložené tresty a jaká byla role apelačního soudu?

Uvedené i další otázky se pokusí tato práce zodpovědět především pomocí informací získaných z vyšetřovacích spisů kriminálního soudu doplněných klíčovými paragrafy uvedených zákoníků. Výše zmiňované reformy pomáhá dokreslit porovnání se zákoníkem *Constitutio criminalis Theresiana*, pro který bylo typické uplatňování krutých trestů.

9 Např.: Lenderová, Milena (ed.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.

10 SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 6-49, 85-101.

Předložená práce přináší vhled do právního systému první poloviny 19. století. Poskytuje také obraz života žen, které se často ocitly v těžké životní situaci. Přínosem práce, alespoň na úrovni regionálního bádání, je analýza dosud neprobádaných pramenů jihlavského kriminálního soudu.

1. Trestní justice v habsburské monarchii od tereziánských reforem po rok 1848

Rakouské trestní právo se konstituovalo jako první z moderně pojímaných právních odvětví. V zájmu ochrany společnosti zasahovalo toto právo do základních práv jednotlivce, umožňovalo odnímat majetek, omezovat osobní svobodu i zbavit života. Spolu s ústavním a správním právo trestní nejzřetelněji odráželo povahu státu a citlivě reagovalo na společenské procesy. Stalo se nutností určit, jaké jednání je protiprávní a jaká míra zla může být přijata. Nové pojetí vyžadovalo objektivně zhodnotit míru nebezpečnosti každého protiprávního jednání.¹¹

Moderní absolutistický stát přikládal větší význam životu řadového poddaného, což vedlo ke snaze státní justice o monopolizaci postihu trestných činů proti životu a zdraví. Pokusy o eliminaci fyzického násilí z mezilidských vztahů vedly k nároku státu disponovat monopolem násilí. Právo a moc nad životem patřily suverénovi, k dalším doplňkům pro udržení kázně patřily víra a morálka, což vedlo k zesílení kriminalizace náboženských a sexuálních deliktů. S potřebou účinnější a přísnější justice souvisel také vznik policie a nárůst počtu zákonů, řádů či nařízení, jejichž úkolem byla lepší kontrola a dohled nad životem ve městě i na venkově. Proces kriminalizace lze považovat za zbraň v boji proti společenským nepořádkům, za prostředek socio-

11 Vojáček, Ladislav: *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*. In: Salák, Pavel – Tauchen, Jaromír (eds.): *Československé trestní právo v proměnných věků* (sborník příspěvků). (Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 368). Brno 2009, s. 67-75, s. 67-68.

kulturní výchovy s cílem proměnit nežádoucí chování ve „zločin“. Díky tomuto procesu je zločin definován a je poznatelný.¹²

Druhá polovina 18. století, tedy doba vrcholícího osvícenství, se nesla ve znamení ostré kritiky hrdelního soudnictví. Úsilí politické a intelektuální elity v habsburské monarchii vykryštovalo v jeden z prvních „moderních“ trestních zákoníků novodobé Evropy, *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung*. Justice založená na spektakulárnosti a reprezentativnosti, jež se vyznačovala teatrálními popravami působícími na imaginaci raněnovověkého člověka, byla překonána. Bylo nutné hledat racionálnější a také účinnější způsob ochrany proti vnitřním nepřítelům. Příznačné je, že osvícenská doba dala vzniknout řadě trestních zákoníků, přičemž habsburská monarchie měla v této oblasti prvořadou roli.¹³

1.1 Reforma trestního práva

V 18. a na počátku 19. století upravovaly obory soudního práva, tedy občanské a soudní právo, rozsáhlé a ucelené kodifikace, jejichž základem byly přirozenoprávní koncepce. Z hmotného a procesního trestního práva vymizely středověká krutost a nahodilost, které nahradily moderní principy zahrnující mimo jiné zásadu zákonnosti, která je vyjádřena slovy: „*nullum crimen sine lege*“ a „*nulla poena sine lege*“. Prvním samostatným trestním zákoníkem na našem území se stal trestní zákoník z počátku 18. století vydaný Josefem I.,¹⁴ který obsahově navazoval na dřívější tradici.¹⁵ Roku 1768 byla vydána

12 Tinková, Daniela: Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa. Praha 2004, s. 39-41.

13 Tinková, Daniela: *Zločin a trest na prahu občanské společnosti. Zrození „osvícené“ kriminální politiky v habsburské monarchii (cca 1780-1850)*. In: Kořínková, Lucie – Petrbock, Václav – Randák, Jan: *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň 25. - 27. února 2010. Praha 2011, s. 9-18, s 9-10.

14 *Constitutio criminalis Josephina* (1707/1708) unifikovala české trestní právo jak v teritoriálním, tak i v personálním smyslu. Srov. též: Vojáček, L.: *Trestní právo v českých zemích (...)*.

15 Vojáček, Ladislav – Schelle, Karel – Veselá, Renata: *Vývoj státu a práva v období absolutismu*. In: Schelle, Karel – Vojáček, Ladislav (eds.): *Stát a právo v období absolutismu*. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 295. Brno 2005, s. 9-36, s. 31-33.

Constitutio criminalis Theresiana, ve které se naposledy uplatnilo charakteristické středověké pojetí trestního práva. Podstatu trestných činů *Theresiana* formulovala velmi neurčitě, tresty byly chápány jako prostředek odplaty, zastrašení, přičemž pachatelům hrozil krutý postih, trest smrti byl v této době stále častý.¹⁶

Hlavním důkazním prostředkem byla tortura, jejíž přesná pravidla (jako jsou např. její stupně, technické podmínky a délka trvání mučení vyslýchaného) byla poprvé zakotvena právě v *Theresianě*. Přiznání získané díky mučení bylo pokládáno za „korunu důkazů“. Tortura respektovala společenské postavení, osoby vyššího stavu a ve vysokých hodnostech mohly být mučeny pro zločin urážky božského a světského majestátu, zrady země či pro jiné politické zločiny. Trestní řízení ovládal princip presumpce viny a zákonná důkazní teorie, podle které měl každý důkaz předem danou hodnotu.¹⁷ Tortura byla po delších diskusích na vládní úrovni roku 1776 zrušena poté, co Marie Terezie předala tuto otázku svému synovi a spoluvladaři Josefovi, který se již dříve vyslovil pro její zrušení.

Již ve své době byla *Theresiana* zaostalým zákoníkem, nerespektovala požadavek úměrnosti mezi společenskou nebezpečností provinění a uloženým trestem. Obvyklé byly kruté tresty, jejichž úkolem bylo odstrašovat veřejnost od trestné činnosti. *Theresiana* připouštěla stíhání deliktů *sine lege*. Stíhání jednání, které nebylo výslovně uvedeno v zákoně, nechávalo značný prostor libovůli soudců.¹⁸

Moderní věk trestního práva a trestního procesu nastoupil technicky dokonalý, stručný a úplný zákoník Josefa II., *Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung* (Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně) z roku 1787, ovlivněný osvícenskou filozofií a dílem Caesara Beccarii *Dei delicti e delle pene* (O zločinech a trestech) vydaného roku 1764.¹⁹ Nový zákoník se na rozdíl od dřívějších předpisů soustředil pouze na hmotné

16 Vojáček, L.: Trestní právo v českých zemích (...), s. 69.

17 Vojáček, L. – Schelle, K. – Veselá, R.: *Vývoj státu a práva v období absolutismu (...)*, s. 34. Srov. též: Malý, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003, s. 194-195.

18 Vlček, Eduard: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno 1993, s. 28. Srov. též: Baltl, Hermann – Kocher, Gernot: *Österreichische Rechtsgeschichte (...)*, s. 186.

19 Blíže: Tinková, D.: *Hřích, zločin, šílenství (...)*. Vojáček, L.: *Trestní právo v českých zemích (...)*.

právo²⁰ a vycházel již ze zmiňované zásady zákonnosti. Díky tomu bylo možné trestně postihovat pouze jednání, které bylo v zákoně za trestné označeno, a za které mohl být uložen jedině trest stanovený zákonem. Zákoník neumožňoval v řádném řízení ukládat trest smrti, také vyjmenovával přitěžující a polehčující okolnosti, zavedl podmínku trestnosti pachatele a za trestný označil i samotný pokus o trestný čin. Nedostatkem tohoto zákoníku byly stále kruté tělesné tresty a dlouhé tresty odnětí svobody.²¹

V souvislosti s revoluční situací ve Francii se začaly objevovat názory, že by bylo dobré zavést trest smrti alespoň u deliktů, jako je velezrada. Roku 1795 byl trest smrti opět zaveden, a to v případech urážky majestátu a vlastizrady.²² O rok později vznikl nový *Západohaličský trestní zákoník*, který byl roku 1803 vyhlášen v ostatních částech monarchie kromě Uher. *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen* (Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích) vyšel v českém překladu o rok později ve Vídni pod názvem *Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky*. Tzv. *Franciscana* upravovala opět hmotné právo i trestní proces, přebírala vše podstatné z josefínského trestního zákoníku, vynikala přehledností a přesnými formulacemi. Výslovně byla zakotvena zásada: neznalost zákona neomlouvá. Pokus, návod či pomoc při trestném činu byly považovány za trestné. Předpokladem trestného činu byl zlý úmysl, samotný úmysl však trestný nebyl. Trestní odpovědnosti zbavovala nepřičetnost, nedostatečný věk, neodolatelné nucení, náhoda, nedbalost či neznalost následků jednání.²³ Delikty byly rozděleny na zločiny a přestupky. Za zločiny hrozil trest

20 Trestní proces upravoval hrdelní řád z roku 1788, podle kterého zůstal trestní proces nadále inkviziční, řízení bylo tajné a písemné, už v něm ale nebylo místo pro torturu ani středověké procesní přísahy.

21 Vojáček, L. – Schelle, K. – Veselá, R.: Vývoj státu a práva v období absolutismu (...), s. 34-35. Srov. též: Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva (...), s. 198-199.

22 Velková, Alice: *Vina a trest. Vraždy spáchané ženami ve druhé polovině 19. století*. Habilitační práce. Ústav českých dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Praha 2012, s. 80. Blíže: Ammerer, Gerhard: *Zucht- und Arbeitshäuser, Freiheitsstrafen und Gefängnisdiskurs in Österreich 1750-1850*. In: Ammerer, Gerhard – Weiß, Alfred Stefan (eds.): *Strafe, Disziplin und Besserung. Österreichische Zucht- und Arbeitshäuser von 1750 bis 1850*. Frankfurt am Main 2006, s. 7-61.

23 Vojáček, L. – Schelle, K. – Veselá, R.: Vývoj státu a práva v období absolutismu (...), s. 34-35. Srov. též: Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva (...), s. 198-199.

smrti oběšením, nebo doživotním či dočasným žalářem. Žalář se členil na tři stupně – žalář, těžký a nejtěžší žalář. V případě těžkého žaláře byl odsouzenec poután na nohou, denně měl teplé jídlo, ale bez masa, nesměl komunikovat s lidmi, kteří nesouviseli s vyšetřováním. Odsouzenec v nejtěžším žaláři byl poután na nohou, rukou i v pase, teplé jídlo dostával každý druhý den, ostatní dny měl pouze vodu a chléb, nikdy maso. Tresty mohly být ještě ztíženy nucenými pracemi, vystavením na pranýři, bitím holí či metlou, postem, nebo vyhnanstvím po skončení trestu. V případě přestupků hrozila pachateli peněžitá pokuta, propadnutí zboží, ztráta práv, vězení, bití, vypovězení z místa. Vězení se rozlišovalo na obyčejné, kde byl vězeň bez pout a okovů, a na tuhé, kde měl být poután lehkými okovy na nohou.²⁴

1.2 Definice trestného činu a nová hierarchie

V josefínském trestním zákoníku se poprvé objevila formální definice trestného činu: svobodné a dobrovolné porušení platné právní normy „se špatným úmyslem“, čímž došlo k vyloučení neúmyslných činů. Definice se vztahovala na činy výslovně vyjmenované v zákoníku. Ustanovení právní definice trestného činu vedlo k nutnému vydělení tohoto činu z teologického a morálního kontextu, koncentrovaného v ideji hříchu. Důsledkem bylo, poprvé právě v habsburských dědičných zemích, zavedení kategorie lehčích trestných činů, tzv. „*Polizeyverbrechen*“, které spadaly do kompetence policejních orgánů či místní jurisdikce. Nové pojetí zločinu spolu s novým žebříčkem odpovídajících trestů vedlo k vytvoření nové hierarchie, což znamenalo konec starého paradigmatu vytvořeného kompilacemi z období 16. až 18. století, ve kterém dominovaly delikty proti Božímu a poté panovnickému majestátu. Tento nový systém představoval symbolický práh mezi starou tradiční společností a novou společností občanskou, stát nahradil na přední příčce zájmů Boha a náboženství.

Josef II. vytvořil čtyři kategorie zločinů, tzv. „*Kriminalverbrechen*“: 1) proti státu; 2) proti osobám; 3) proti cti a svobodě; 4) proti jmění a právům. Mezi policejní delikty, tzv. „*Polizeyverbrechen*“, patřily tři třídy: 1) proti životu a zdraví; 2) proti jmění a právům; 3) proti náboženství a mravům. Rakouský

24 Francek, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 1999, s. 31.

kodeks z roku 1803 zachoval pouze hlouběji nestrukturovaný seznam jedenadvaceti zločinů, tzv. „*Verbrechen*“, a další podobně uspořádaný seznam policejních deliktů. V čele stály zločiny proti státu, které následovaly zločiny proti náboženství.²⁵

Důležitým rysem trestněprávní reformy, kromě humanizace trestního práva představující zrušení, respektive omezení trestu smrti a zrušení tortury a mrzačících trestů, byla celková proměna chápání trestného činu i proměna hierarchie trestných činů.²⁶

Osvícenství nastartovalo trestněprávní reformu, která vedla nejen k humanizaci trestního práva, ale také k celkové proměně chápání trestného činu, k proměně hierarchie trestných činů i k částečnému či úplnému odstranění trestního postihu řady forem chování, které v minulosti spadaly mezi těžké, často hrdelní delikty. V uplatňování trestního postihu se přesouval důraz na méně násilné prostředky uplatňované s větší důsledností a systematickostí. Lepší koordinace sociální kontroly a nepřímého nátlaku prostřednictvím dozoru a prevence měla za úkol nahradit spektakulární brutalitu předosvícenských trestů.²⁷

1.3 Proměny trestního soudnictví v českých zemích

Ve stoletém období od poloviny 18. století do 50. let 19. století platilo v českých zemích postupně pět trestněprávních kodifikací. První z nich byla *Josephina* z roku 1707, která platila do 31. prosince 1769, následovala *Theresiana* vydaná 31. prosince 1768, která platila ve všech habsburských dědičných zemích od 1. ledna 1770 do dubna 1787, kdy vstoupil v platnost trestní zákoník Josefa II., který byl nahrazen tzv. *Franciscanou* z roku 1803, jež nabyla platnosti k 1. lednu 1804.²⁸ *Franciscana* byla považována za vrcholné dílo trestního zákonodárství první poloviny 19. století i v širším evropském kontextu. Také

25 Tinková, D.: Zločin a trest na prahu občanské společnosti (...), s. 11-12.

26 Tamtéž, s. 17.

27 Tamtéž, s. 17-18.

28 Kreuz, Petr: *Proměny organizace trestního soudnictví v Čechách od tereziánských reforem do roku 1848*. In: Kořínková, Lucie – Petrbock, Václav – Randák, Jan: *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku sympozia k problematice 19. století*, Plzeň 25. - 27. února 2010. Praha 2011, s. 19-27, s. 20.

proto se objevuje názor, že trestní zákoník z roku 1852 byl prakticky jen její novelizací, a proto u nás ovlivnila vývoj trestního práva až do roku 1949.²⁹

Uvedené trestněprávní kodifikace s sebou přinášely zásadní změny v oblasti soudního řízení. Hlavní proměnou trestního řízení ovlivněnou osvícenstvím bylo zrušení tortury jako důkazního prostředku v trestním (inkvizičním) řízení. Zrušení tortury však představovalo zásadní komplikaci, která spočívala v tom, že byl zachovaný inkviziční proces připraven o jeden z hlavních důkazních prostředků, což vedlo ke zpochybnění dosavadní zákonné důkazní teorie, která stanovovala procesní hodnotu jednotlivých typů důkazů. Zákonná důkazní teorie musela být nahrazena zásadou volného hodnocení důkazů, která byla typická pro soukromožalobní proces. V habsburské monarchii došlo k této změně, která znamenala konec tradičního inkvizičního řízení, až po roce 1848.³⁰

Jedním z průvodních jevů absolutismu se stal rychlý přechod k úřednickému, byrokratickému soudnictví. Za zdroj práva byl považován panovník, proto museli být feudální soudci, kteří právo volně nalézali, nahrazeni soudci-úředníky, kteří rozhodovali podle panovnických předpisů. Systém soudců z povolání umožnil funkci soudů v podobě státních úřadů pracujících nepřetržitě. Ústní jednání bylo nahrazeno řízením písemným, a to zvláště u soudů vyšších instancí. Dozor nad trestní agendou prováděli krajští hejtmani, což mělo zabránit úpadku hrdelních soudů. Hejtmani, jako dohlédací orgány, kontrolovali vězení hrdelních soudů a stav osob v nich. Roku 1732 byla pravomoc krajských hejtmanů rozšířena takovým způsobem, že mohli navrhopat, aby soudy, které nezachovávaly předpisy o hrdelním soudnictví, byly zbaveny práva vykonávat hrdelní jurisdikci. Neúspěch tohoto opatření vedl ke snahám o redukci husté sítě špatně fungujících a nesnadno kontrolovatelných soudů.³¹

29 Např. Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva (...). Vojáček, L. – Schelle, K. – Veselá, R.: Vývoj státu a práva v období absolutismu (...).

30 Kreuz, P.: Proměny organizace trestního soudnictví (...), s. 21.

31 Schelleová, Ilona – Schelle, Karel: *Soudnictví v období absolutismu*, In: Schelle, Karel – Vojáček, Ladislav (eds.): *Stát a právo v období absolutismu*. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 295. Brno 2005, s. 61-76, s. 61-62. Srov. též: Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha 2007, s. 162-163.

V roce 1729 byla na Moravě na návrh královského tribunálu uskutečněna redukce dvou set hrdelních soudů. Další zásah do hrdelního soudnictví provedla Marie Terezie roku 1752, kdy proběhla druhá restrikce moravských hrdelních soudů, po které zůstala hrdelní pravomoc pouze královským městům a 26 poddanským městům. Tento zredukovaný počet byl opět snížen v roce 1754. Pokusy o snížení počtu hrdelních soudů v Čechách končily neúspěchem. Od 1. ledna 1766 mohly v Čechách hrdelní jurisdikci vykonávat pouze soudy čtyř pražských měst, městský soud v Chebu, soud pražské univerzity a soudy dalších 24 měst. Byl také vytvořen tzv. kriminální fond, který spravoval apelační soud, a do kterého přispívala města se zastaveným výkonem hrdelní pravomoci, plynuly sem také např. příjmy z pokut.³²

Od roku 1753 již nebyl pražský apelační soud jediným v českých zemích,³³ v té době byl zřízen apelační soud v Brně, čímž ustaly apelace z Moravy do Prahy. Důležitým zásahem do soudnictví se stalo zřízení Nejvyššího soudního úřadu [Oberste Justizstelle] ve Vídni v roce 1749. Tento úřad fungoval jako nejvyšší soud i jako úřad pro správu v monarchii, tím soudnictví v českých zemích ztratilo svou samostatnost. Obdobím tereziánských reforem se započalo oddělování soudnictví od veřejné správy. Na tomto principu byla roku 1783 zavedena nová soudní organizace, která zajistila oddělení soudnictví na nejvyšší úrovni a částečně na úrovni zemské. Za Josefa II. došlo také k částečnému oddělení civilního a trestního soudnictví na základě zpracování zvláštních kodifikací.³⁴

1.4 Zřízení kriminálních soudů

Roku 1787 byla zahájena druhá etapa josefínských reforem týkající se trestního soudnictví. Byly vydány předpisy hmotného trestního práva, zvláště organi-

32 Schelleová, I. – Schelle, K.: *Soudnictví v období absolutismu (...)*, s. 61-62. Srov. též: Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích: (...)*, s. 162-163.

33 Apelační soud v Praze vznikl již roku 1548. V 18. století fungoval jako všeobecná odvolací instance pro všechny kategorie soudů i pro všechna území českých zemí, později vzniklý brněnský apelační soud pak působil na území Moravy a Slezska.

34 Schelleová, I. – Schelle, K.: *Soudnictví v období absolutismu (...)*, s. 62. Srov. též: Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích (...)*, s. 163. Malý, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva (...)*, s. 192.

zační norma o novém uspořádání trestní soudní pravomoci, v roce 1788 následovaly předpisy trestního práva procesního, *Allgemeine Kriminalgerichtsordnung*. Organizační norma zdůrazňovala nutnost přenést kriminální agendu na soudy, které budou mít k dispozici dostatečný počet „zkoušených a řádně placených mužů“. V trestním procesu se stále větší měrou uplatňoval vyšetřovací princip, tj. inkviziční zásada, podle které měly soudy úřední povinnost pátrat po skutečnostech nutných k rozhodnutí bez ohledu na strany.³⁵

Prvoinstanční trestní pravomoc příslušela výhradně kriminálním soudům, jež měly být zřizovány pro politický kraj se sídlem soudu v krajském městě. Zřízení kriminálních soudů vedlo k ukončení vyšetřování a trestání soudních zločinů ostatních soudů, popřípadě úřadů, které měly povinnost předat dopadené delikventy oblastně příslušnému kriminálnímu soudu. Tím byla zrušena kriminální pravomoc zemských soudů ohledně příslušníků vyšších stavů a šlechta se těžce smířovala s novou situací, kdy mohli být příslušníci vyšších stavů souzeni městskými magistráty, jelikož ty působily jako kriminální soudy. Tzv. politické zločiny respektive těžké policejní přestupky byly v pravomoci politických vrchností, ve druhé instanci byly stíhány gubernii a ve třetí instanci dvorskou kanceláří. Drobné přestupky, např. proti klidu, pořádku, bezpečnosti či veřejné slušnosti, stíhaly vrchnostenské úřady a magistráty jako orgány místní policie. Toto rozdělení kompetencí nezměnil ani trestní zákoník z roku 1803. Uchazeči o úřad kriminálního soudce se museli podrobit zkoušce z platného trestního zákona před komisí apelačního soudu a služební přísaze. U soudů působili i laičtí přísedící, jejich počet závisel na rozsáhlosti vyšetřovací agendy příslušného soudu. Dva museli být přítomni každému vyšetřování a dbát správnosti zápisu otázek a odpovědí ve vyšetřovacím protokolu. Kvalifikovaní přísedící, kteří byli schopni zastupovat zkoušené kriminální rady, mohli být přibráni do sboru pěti votantů, kteří byli požadováni zákonem k platnosti chodu a závěrů nalézacího řízení.³⁶

Druhou instancí se staly apelační soudy působící jako vrchní kriminální soudy. Jako dohlédací úřady pro všechny kriminální soudy v zemi poskytovaly tyto soudy potřebná poučení a podřízené soudy jim zasílaly čtvrtletní přehledy o všech vyšetřováních včetně těch s neznámým pachatelem. Alespoň jednou ročně prováděl vrchní kriminální soud úřední dohlídku u kriminálních soudů,

35 Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: *Dějiny správy v českých zemích (...)*, s. 167.

36 Tamtéž, s. 167.

především se zaměřoval na stav vězeňské péče, vyšetřovací praxi a vedení spisoven. Ve výslovně stanovených případech byl vrchní kriminální soud povinen zaslat, a to ještě před vyhotovením vlastního rozsudku, rozsudek kriminálního soudu se všemi průvodními materiály včetně vlastního posouzení věci Nejvyššímu soudnímu úřadu ve Vídni ke konečnému rozhodnutí. Uložené tresty se odpykávaly ve věznicích kriminálních soudů, v provinciálních trestnicích, v trestnicích určených vrchním kriminálním soudem. Dohledem nad ústavy určenými pro výkon trestu se zabývaly orgány politické správy, tedy krajské úřady a gubernia. Josefínské soudy zůstaly činné až do reorganizace roku 1850. V Čechách vykonávalo trestní soudnictví 20 kriminálních soudů, na Moravě šest a dva ve Slezsku.³⁷

Ve stoletém období od poloviny 18. století do 50. let 19. století³⁸ v Čechách postupně platilo pět trestně právních kodifikací, které s sebou přinášely také změny v oblasti soudního řízení. Decentralizovaná síť městských hrdelních soudů, která se začala vytvářet již v předhusitské době, nevyhovovala nárokům absolutistického státu. V průběhu 18. století došlo k několika redukcím moravských hrdelních soudů a k neúspěšným pokusům o reformu v Čechách, která uspěla až v 60. letech. K zásadní reorganizaci kriminálního soudnictví přistoupil Josef II. Reforma spočívala v zavedení byrokraticky organizovaných kriminálních soudů v krajích. Tyto soudy podléhaly vrchním kriminálním soudům, třetí instancí byl Nejvyšší soudní úřad ve Vídni. Organizaci trestního soudnictví v daném období by bylo možné charakterizovat jako jakousi přechodnou fází mezi decentralizovanou sítí raněnovověkých městských hrdelních soudů a moderní soudní organizací.³⁹

37 Tamtéž, s. 168.

38 Jedná se o období, které Reinhart Koselleck označil jako „*Sattelzeit*“, období přechodu mezi epochou raného novověku a moderní dobou.

39 Kreuz, P.: Proměny organizace trestního soudnictví (...), s. 19-27. Srov. též: Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: Dějiny správy v českých zemích (...).

2. Reforma zdravotnictví a rozvoj moderního porodnictví

Nové formy ekonomického myšlení, jako kameralismus a liberalismus, a formování kapitalismu spolu s výrazným demografickým nárůstem západoevropské a středoevropské populace v druhé polovině 18. století způsobily nutnost lepší koordinace a kontroly obyvatelstva skrze sevřenější mocenské mechanismy. Obyvatelstvo se dostává do středu zájmu jako klíčový prvek ekonomických a vojenských úvah, jako produktivní síla, princip bohatství. Člověk a jeho rodina byl hodnocen z fiskálních, vojenských a politických důvodů.⁴⁰

Nová forma moci, která usiluje o maximalizaci potenciálu nebo síly života, se snaží o předcházení nehodám a úrazům a napomáhání k jisté formě zpravidelnosti či předvídatelnosti lidského chování. Tato forma, která se objevuje koncem 18. století, měla sledovat tři cíle, a to řád, obohacování a zdraví. Tyto cíle spadaly do kompetencí „policie“, přičemž se jedná o soubor mechanismů, které současně zajišťují řád, ekonomický růst a udržování zdraví, tedy současně i maximální ochranu pracovní síly.⁴¹

Reformy usilující o zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva probíhaly po celé Evropě. V habsburské monarchii inicioval většinu reforem zacílených na blaho obyvatelstva osobní lékař a rádce Marie Terezie Gerhard van Swieten.⁴² Spolu pak zahájili řadu osvícenských reforem, které měly za úkol vytvořit ucelený systém zdravotní správy. Tyto reformy vycházely ze zásady, že se má stát a panovník starat o své poddané jako o své děti a má pečovat o jejich

40 Tinková, Daniela: *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha 2010, s. 27.

41 Tamtéž, s. 29-30.

42 Lenderová, Milena – Rýdl, Karel: *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha 2006, s. 60.

blaho, bezpečí a zdraví. Marie Terezie i její nástupce Josef II. si dobře uvědomovali nevyhovující zdravotní stav obyvatelstva v monarchii, který brzdil hospodářský vývoj i vojenskou moc. Prostřednictvím právních reforem se tak snažili budovat systém zdravotní správy, která měla přispět ke zlepšení špatných zdravotních poměrů.⁴³

2.1 Proměny v oblasti péče o nemocné

Činnost zeměpanských sanitárních komisí, které existovaly v dědičných zemích, závisela na venkovských a městských lékařích, kteří podléhali vrchnostem, popřípadě městům. Reforma zdravotnictví proto souvisela s reformou správy. Převážná část obyvatelstva byla odkázána na řemeslnicky vyučené ranhojiče a lazebníky. Proto musela být reforma zdravotnictví spjata s reformou vzdělání zdravotníků.⁴⁴

Roku 1752 vznikl na základě dvorského reskriptu nejvyšší zdravotní orgán monarchie, dvorská zdravotní komise. V jednotlivých dědičných zemích fungovaly zemské zdravotní komise při nejvyšších zemských úřadech. Funkci zdravotních radů v těchto úřadech zastávali lékaři. Od roku 1773, kdy došlo k nahrazení zemských zdravotních komisí zemskými zdravotními odděleními, stáli v čele zemští protomedikové. V roce 1752 vyšly pro Moravu a v roce 1753 pro Čechy a Slezsko základní zdravotní reformy, tzv. Generální zdravotní řády, které se poprvé snažily o shrnutí zásad zdravotní politiky osvětského absolutistického státu. Řády postihovaly oblast preventivní a veřejné zdravotní činnosti zdravotnických pracovníků, jako byli fyzikové, doktoři, chirurgové, lékárníci, lazebníci či porodní báby. Byla zde také stanovena práva a povinnosti krajských a městských fyziků, kteří měli za úkol dohled nad ostatními zdravotníky.⁴⁵ Zdravotní nařízení v Čechách se odlišovalo vazbou na lékařskou fakultu v Praze, na Moravě a ve Slezsku byly nejvyššími orgány pouze sanitární komise. Lékařská nařízení dokládala situaci ve zdravotní péči, když zakazovala

43 Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004, s. 93.

44 Stoklásková, Zdeňka: *Osvícenství a vznik veřejného zdravotnictví*. In: Lorman, Jaroslav – Tinková, Daniela (eds.): *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2009, s. 88-105, s. 92.

45 Svobodný, P. – Hlaváčková, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích (...)*, s. 93-94.

a trestně stíhala práci pokoutných lékařů, přesto ale nemohla zaručit kvalitní lékařskou péči kvůli nedostatku vzdělaných a zkušených lékařů. Proto bylo v oblastech, kde nemohli zajistit péči lékaři, povoleno léčení felčary, lazebníky a lékárníky, jejichž licence závisela na povolení královské reprezentace a komory.⁴⁶

Roku 1770 byla zdravotní nařízení vydána pro celou monarchii, toho roku byly zemskými úřady zřízeny sanitární komise, přičemž v Čechách a na Moravě existovaly lékařské a sanitární komise nepřetržitě již od 50. let. V krajích byl sanitárními záležitostmi pověřen krajský hejtman, který spolupracoval s krajským fyzikem, ranhojičem a pověřeným radním. Krajští a městští fyzikové nejpozději v roce 1770 vytvořili z místních zdravotníků síť navzájem si pomáhajících specialistů. Jejich činnost pak podléhala rozhodnutí sanitární komise, ta mohla trestně stíhat zdravotníky, kteří se provinili nedbalostí, porušením předpisů a vzdálením se z místa působnosti bez oznámení. Poprvé byl prohřešek trestán napomenutím, opětovný výskyt peněžitou pokutou a při třetím ztrátou úřadu. Pomocný personál, který přímo nezastával úřad, měl být místo ztráty zaměstnání trestán tělesnými tresty.⁴⁷

Generální zdravotní řád nepřinesl pro české země při srovnání s řády z let 1752 a 1753 výraznější změny. Přesněji vymezil povinnosti úředních, volně praktikujících lékařů a dalších zdravotníků. Podrobněji se také věnoval opatřením pro hygienickou ochranu hranic zabraňujících šíření epidemií. Řády současně stanovily podmínky pro získání aprobace pro všechny zdravotnické pracovníky. Uvedené normy platily po celé sledované období, byly však doplňovány a upřesňovány dalšími dekrety a výnosy. Mezi tyto patřilo poučení pro protomediky z roku 1785, instrukce pro krajské lékaře z roku 1804, pro zemské protomediky z roku 1806, kterou se protomedik stal nejvyšším řídicím a kontrolním orgánem veřejného zdravotnictví v zemi, a pro krajské ranlékaře z roku 1808. Zvláštní pozornost byla věnována porodním babičkám, jelikož jejich nezkušenost často způsobovala úmrtí.⁴⁸

46 Stoklásková, Z.: Osvícenství a vznik veřejného zdravotnictví (...), s. 93.

47 Stoklásková, Z.: Osvícenství a vznik veřejného zdravotnictví (...), s. 97-98.

48 Svobodný, P. – Hlaváčková, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích* (...), s. 94-95.

2.2 Profesionalizace babictví

Ženy v Evropě nikdy nerodily o samotě. Vždy spoléhaly na pomoc příbuzné, sousedky či profesionálky. I přesto, že byla porodní bába uznávána za osobu nanejvýš potřebnou, stála od středověku do 18. století téměř na okraji společnosti, od čarodějnice ji dělila pouze tenká, lehce překročitelná hranice. Bábám se přisuzovalo uzavření smlouvy s ďáblem, kterému se staraly o pravidelný přísun nekřtěňátek, příprava lektvarů i uřknutí dobytka či lidí. I přes tyto předsudky je společnost potřebovala, proto se porodní báby staly první nevýrobní profesní skupinou reglementovanou veřejnou mocí. Podřízení kontrole tak mělo zabránit uvedeným nepatřícnostem i vysoké úmrtnosti matek a dětí, a to nejen těch z chudých vrstev.⁴⁹

Prvním krokem k profesionalizaci babictví se stal dvorní dekret z 30. prosince 1745, který stanovil, že porodním babičkám má přednášet profesor anatomie a mají přihlížet pitvám ženských těl. Na základě dekretu ze 4. července 1748 pak měly být podrobeny zkouškám buď na lékařské fakultě, nebo se nechat vyzkoušet krajským fyzikem. Generální zdravotní řád pro Království české měl za cíl především odborné vzdělávání veškerého zdravotnického personálu. Podle nařízení z roku 1761 hrozilo nekvalifikovaným chirurgům, lékárníkům i porodním babičkám stíhání pokutami. Při prvním přistižení podle nařízení z roku 1775 byla pokuta pro porodní báby stanovena na šest tolarů, při druhém pak dvanáct a při třetím bylo trestem bití. Od roku 1786 byl zdravotní personál v krajích rozšířen o krajského chirurga a krajskou porodní bábu, která byla pověřena dozorem nad kvalifikací svých kolegyně v dané oblasti. Průkopníkem sociálního lékařství v habsburské monarchii, do kterého spadala i organizace péče o matku a dítě, byl Johann Peter Frank, lékař, profesor kliniky v Göttingenu a od roku 1795 ředitel vídeňské všeobecné nemocnice, autor šestidílného spisu *System einer vollständigen medicinischen Polizey*.⁵⁰

Dne 17. února 1804 přijala pražská lékařská fakulta nový studijní řád, který se v mnohém podobal staršímu z roku 1786, upřesnil však požadavky na kvalifikaci porodních babiček. Řád nařizoval, že se v Praze musí učit i venkovské báby, které musí vyslechnout celý kurz a absolvovat dvouměsíční praxi v porodnici. Zároveň byl stanoven pevný program jejich výuky, kdy v každém

49 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?*(...), s. 59.

50 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?*(...), s. 60-61.

semestru proběhl v němčině i v češtině úplný kurz porodnictví pro báby i porodníky. Nemajetné porodní babičky měly získat stipendium od panství, kraje, případně obce. Další možností financování byla státní stipendia, jejich čerpání ale babičky zavazovalo k praktikování tam, kde bylo zapotřebí.⁵¹

V případě institucionalizace, disciplinace a profesionalizace babického řemesla tak vládní strategie sledovaly několik linií. Postupně docházelo k omezování pravomocí porodních babiček, ke zformalizování pravidel a jejich aktivit a stále důsledněji jim bylo zakazováno zasahování do kompetencí jiných zdravotníků. Porodnictví bylo nabízeno jako doplněk lékařského, případně chirurgického studia, kdy studenti mohli doplňovat činnost porodních bab především v případech komplikovaných porodů. Úsilí o zkvalitnění výuky se projevovalo také prostřednictvím porodnických učebnic.⁵²

Tyto příručky však přibývaly pozvolna. České adeptky porodnictví měly k dispozici, pomineme-li raněnovověké spisky, německou učebnici Heinricha Johanna Crantze, zakladatele katedry porodnictví na vídeňské univerzitě, *Einleitung in eine wahre und begründete Hebammenkunst* z roku 1756, která byla ještě téhož roku přeložena do češtiny *Výborné naučení pro báby a jiné při porodech pomáhající osoby*. Roku 1758 připravil další úpravu Crantze Josef Zlobický s titulem *Jindřicha Jana Krance vedení k pravému a dokonalému babímu umění*. V roce 1778 byla v Prešpurku a poté v Praze vydána učebnice vídeňského profesora porodnictví Raphaela Johanna Steidela *K naučení kniha o babském umění s tabulkami vysvětlená v překladu Ignáce Rutha*, který její obsah přizpůsobil svým vlastním zkušenostem a praxi malostranského Vlašského špitálu. Tisky hledající pravdu mezi barokní empirií a pozdně osvícenským racionalismem uzavírala příručka Jana Augustina de Wängga *Kniha babského umění k pilnému čtení těm, jenž se v babickém umění cvičiti chtějí* z roku 1779.

Za vůdčí osobnost českého porodnictví první poloviny 19. století byl považován Antonín Jungmann, profesor pražské lékařské fakulty, který odmítl všechny předchozí příručky, i přesto, že se ještě jako magistr porodnictví v roce 1804 inspiroval příručkou Rafaela Steidela při sepisování svého *Úvodu k babení*. O deset let později vyšlo rozšířené vydání spisu pod názvem *Umění babické k užitku žen při porodu obsluhujících*, které se dočkalo ještě třetího

51 Tamtéž, s. 62.

52 Tinková, D.: *Tělo, věda, stát (...)*, s. 306.

a čtvrtého vydání s názvem *Umění porodnické k užítu ženám při porodu obsluhujícím*. Kromě popisu anatomie ženského těla, průběhu těhotenství, porodu, šestinedělí či péče o novorozeně se Jungmann věnoval také základům soudního lékařství.

V roce 1837 vydal v Olomouci učebnici *Babictví čili umění porodnické* František Jan Mošner, bývalý Jungmannův žák a asistent, pozdější profesor a rektor univerzity v Olomouci. Obě jmenované příručky vzdělaly celé generace porodních babiček, jejich pokračovatelé, vzhledem k pomalému vzniku porodnictví jako lékařského oboru, trpělivě opakovali stále stejné poznatky a stále stejná pravidla.⁵³

Postupně byl v porodnické péči zaváděn systematictější princip, který měl díky rovnoměrnému rozmístění porodních babiček zajistit plošné pokrytí oblasti. Od roku 1791 měla být každé obci k dispozici porodní bába, případně mohla pokrývat oblast tří obcí. Místa byla obsazována aprobovaným personálem, díky čemuž docházelo postupně k eliminaci neškolených osob.⁵⁴ Porodnictví se tak stalo součástí výuky budoucích doktorů medicíny a magistrů chirurgie. O specializaci magistra porodnictví byl zájem, avšak pro jeho získání bylo od roku 1810 nutné absolvovat zvláštní porodnický kurs a následně složit teoretické a praktické zkoušky.⁵⁵

Osvícenství položilo základ modernímu pohledu na těhotenství. „Medikalizace“ společnosti spolu se vznikem institutů veřejného lékařství a hygieny posílila odpovědnost ženy jako dárkyně života. Vznik moderního porodnictví tak završil ekonomické a populacionistické teorie. I nadále byla hlavním průvodcem těhotných, rodiček i šestinedělek porodní bába, jejíž kvalifikace se v průběhu 19. století stávala samozřejmostí.⁵⁶

53 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství? (...)*, s. 24-25. Srov. též.: Doležal, Antonín: *Od babictví k porodnictví*. Praha 2001, s. 91-94.

54 Tinková, D.: *Tělo, věda, stát (...)*, s. 307.

55 Svobodný, P. – Hlaváčková, L.: *Dějiny lékařství v českých zemích (...)*, s. 100.

56 Lenderová, Milena (ed.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 214.

2.3 Povinnosti porodní báby

Porodní bábu v předindustriálním období představovala starší žena bez malých závislých dětí, která musela být provdaná či ovdovělá a také se musela těšit důvěře svých sousedek. Pomoc při porodu ženy vykonávaly většinou jako vedlejší přivýdělek, babictví navíc bylo odměňováno stravou či dary od rodiny. Porodní babičky, na rozdíl od množství budoucích porodníků soustředěných na samotný porod, poskytovaly péči budoucí matce již v průběhu těhotenství a také v šestinedělí. K pravomoci porodních bab, které složily přísahu, patřily také znalecké posudky v určitých soudních záležitostech, mimo jiné také v případech infanticidia. Jejich znalosti se často předávaly ústně, kdy si k sobě služebně starší porodní báby braly mladší pomocníci. Jedinou kvalifikací těchto žen tak byla pouze jejich zkušenost.⁵⁷

V osvětské době se vnímání porodní báby změnilo. Měla být mladší, ne ale příliš mladá, proto aby lépe snášela svou náročnou práci, při které musela být k dispozici nejen ve dne, ale i v noci. Byl také kladen důraz na křesťanský rozměr babictví, jelikož právě porodní bába nesla zodpovědnost za duchovní spásu novorozence, kterého odnášela do kostela ke křtu.⁵⁸ Od kvalifikované báby se pak očekávalo nejen zvládnutí normálního porodu, ale i možných komplikací během porodu. Porodní bába musela správně určit, kdy je nutné přivolat lékaře na pomoc. Nesměla totiž provádět nástrojové porody, dávat rodičce tisíce léky nebo se pokoušet o zařikávání a jiné podobně iracionální praktiky.

Po složení zkoušky a přísaze vrchnosti získávaly porodní báby v průběhu 19. století osvědčení v podobě diplomu. Poté podléhaly doзору faráře, kterému hlásily všechny porody, podezření na potrat či infanticidia.⁵⁹

Přísahy byly součástí právnických sbírek, obsahoval ji i Zdravotní řád pro Čechy z roku 1753. Text takové přísahy z roku 1847 měl následující podobu:

„Já N. N. přísahám a slibuji Bohu všemohoucímu, že já své povinnosti a činy v té mi svěřené babní službě jako svědomitá křesťanka při všech příhodách věrně a starostlivě konati, beze všech ohledů jed-

57 Tinková, D.: *Tělo, věda, stát (...)*, s. 102-103.

58 Tamtéž, s. 203-204.

59 Lenderová, M. (ed.): *Žena v českých zemích (...)*, s. 415.

nati, ba aniž komu předsevzetí škoditi chcu, leč radši příslibuji skrze svou přísluhu rodičkám všecku možnou pomoc prokazovati a změrně onemu mi předepsanému povyučenou dle své nejlepší vědomosti a svědomí věrně přispívat, přičemž já chudobným rovně jako bohatým s povolnosti přísluhovati a jich neopouštěti aniž zanedbati se zavazuji. Dále přísahám taky, že při každém porodu přináležejícímu faráři neb duchovnímu správci jakožto vůdci porodních knih všecko to, cokoliv mně o jménu matky dítěte, jak i o jejím manželském či nemanželském stavu povědomo jest, co nejsvědomitěji a nejpravdivěji oznámiti chci. Konečně přísahám, že já s žádným tajným tovaryštvem ani v zemi ani krom země zapletena nejsem a že také budoucně do žádného závazku takovýho s jakoužkolivěk výjimkou se nepustím, jakož v pravdě mi Bůh pomáhej. Amen.“⁶⁰

I přes nařízení o vzdělání porodních babiček, úřední dohled nad jejich kvalifikací i s přibývajícím vzdělávacím literaturou nebyla v první polovině 19. století zkoušená porodní bába samozřejmostí. Zejména na venkově přetrvával zvyk svěřit se při porodu do péče zkušené sousedce či příbuzné, případně také zkušené porodní bábě, která však potřebný diplom neměla.⁶¹

60 Citováno dle: Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?* (...), s. 70.

61 Tamtéž, s. 63.

3. Ohrožení života dítěte

Vzhledem k výše uvedeným okolnostem není divu, že rodina byla první institucí, kde docházelo k disciplinaci⁶² jednotlivých členů. Rodina byla a je vnímána jako místo moci s vynucenými pravidly a s vlastním řádem. Dospělí jedinci v rodině mají také povinnosti vůči dítěti, které jsou založeny instinktivně či jsou akceptovány a stanoveny společností. Mezi tyto povinnosti patří mimo jiné ochrana a výchova dítěte. Nárůst nařízení týkajících se zásahů do rodiny je patrný od konce 17. století v souvislosti s transformací „ekonomie moci“,⁶³ jež se dotýká člověka jako jedince a zároveň jako součásti společnosti.⁶⁴

V 18. století pak nalezneme nejvíce zásahů do světa prostých lidí, kdy se do popředí dostává individuum sociálně či alespoň právně rovnocenné s individui z vyšších vrstev společnosti. Podle osvícenských teoretiků závisí kvalita budoucí generace, a tím i budoucnost státu, na kvalitě dětství po zdravotní i psychické stránce. Budoucnost státu může být mimo jiné ohrožena nemocností i fyzickou slabostí populace, to způsobilo obrat pozornosti státu k péči o zdraví

62 Sociální disciplinaci lze definovat jako státní donucovací úsilí k proměně chování poddaných za účelem ochrany společnosti. Blíže k tématu: Halířová, Martina: *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Disciplinace jako součást ochrany dětství. Univerzita Pardubice 2012. Srov. též: Tinková, D.: *Hřích, zločin, šílenství (...)*.

63 Tzv. nová mikrofyzika moci, která má snahu pokrýt celé „společenské tělo“, teorie nové ekonomie moci se zakládá na myšlence snahy státu o lepší kontrolu populace. Citováno dle: Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha 2000, s. 203.

64 Halířová, M.: *Sociální patologie a ochrana dětství (...)*, s. 58-59.

jedince, lidskému tělu.⁶⁵ Lidské tělo tak bylo vnímáno jako stroj, jehož součástky, pokud nejsou opravitelné, mohou být alespoň vyměněny.⁶⁶

Ochrana dětí, ať už ze strany státu nebo obce, se stala nástrojem disciplinace vrstev společnosti vyhledávajících tuto ochranu. Úkolem disciplinace bylo na prvním místě provádět rodinnou výchovu. Dále měla následovat škola sjednocující podobu výchovy a základního vzdělání. Dalším prostorem disciplinace byla chudinská a později sociální péče, přičemž většina snah směřovala do sociálně znevýhodněného prostředí chudiny.⁶⁷

Zvýšení počtu obyvatelstva se mělo dotýkat pouze pro stát užitečných vrstev. Omezení sňatků vedlo k růstu počtu svobodných žen a mužů, a tím také k postupnému nárůstu počtu nemanželských dětí. Tento nárůst byl vnímán negativně, jako důsledek upadající morálky. Současníci zdůvodňovali rostoucí počet nemanželských dětí existencí nalezinců a porodnic, nikoliv omezujícími nařízeními.⁶⁸

3.1 Preventivní kroky ochrany nemanželského dítěte

V průběhu staletí se také měnil pohled na svobodné matky, od raného novověku až do 20. století pronásledovalo svobodné matky odsouzení pramenící zejména z pojetí morálky a norem. Tento pohled se lišil v různých sociálních vrstvách a také mezi venkovským a městským obyvatelstvem. Nemanželský pohlavní styk, jehož následkem bylo těhotenství a následný porod, byl trestán veřejnou pohanou, peněžním trestem nebo vyhnáním. Represivní a kontrolní snahy v raném novověku posilovaly tendenci zbavit se nechtěného plodu nebo narozeného dítěte. V průběhu 18. století se proměnil koncept zločinu, který přinesl mírnější tresty. Nová ekonomie státu a zájem o každého jedince vedl také ke snaze o záchranu života dětí narozených mimo manželství.⁶⁹

65 Podrobněji k tématu např.: Lenderová, Milena – Tinková, Daniela – Hanulík, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou*. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století. Brno 2014. Též: Tinková, D.: *Tělo, věda, stát (...)*.

66 Halířová, M.: Sociální patologie a ochrana dětství (...), s. 58-59.

67 Tamtéž, s. 60.

68 Halířová, M.: Sociální patologie a ochrana dětství (...), s. 67-68.

69 Halířová, Martina: *Obraz svobodné matky – konflikt mezi lékaři a filantropy*. In: Čadková, Kateřina: *Konfliktní situace v dějinách*. Pardubice 2007, s. 75-82, s. 75-76.

K preventivním opatřením patřilo oslabování represí za smilstvo či nemanželské těhotenství. V habsburské monarchii mohly svobodné matky od roku 1743 získat „vysvědčení o mravech“, které jim mělo dopomoci k získání zaměstnání i manžela. Podle patentu z roku 1755 měly být tresty za tyto činy soukromé povahy, pomoc měla být poskytnuta i cizím těhotným ženám. Patrná je snaha o zapojení celé komunity do kontroly těhotných děvčat. Drobné trestní sankce hrozily všem, kteří neposkytli těhotným pomoc, vyzradili jejich tajemství, vystavovali je posměchu či je přímo trestali. Tereziánská opatření byla zaměřena na zajištění existenčních jistot těhotných dívek. Hmotné zabezpečení padlé ženy i jejího dítěte se přisuzovalo otci dítěte, případně jeho rodičům, a to s pomocí vrchnosti nebo práva, zvláště v případech, kdy se jednalo o ženu přicházející z cizího panství. Vrchnost měla dohlížet na míru trestů, které provinilým dívkám udělovali rodiče, a měla je nabádat k poskytování potřebné pomoci.⁷⁰ Stát se postupně snažil o odstranění zákonných znevýhodnění nemanželských dětí, např. v přijímání do učení. K tomuto došlo na základě manželského patentu Josefa II. z roku 1783. Občanský zákoník z roku 1786 zrovnoprávnění potvrdil. Za manželské považoval všechny děti, které se narodily alespoň sedm měsíců po svatbě, nebo deset měsíců po smrti otce. Za nemanželské bylo označeno dítě, které pocházelo z neplatného sňatku. Nemanželské dítě mělo nárok na výživu od obou rodičů, pouze v případě, kdy matka nechtěla či nemohla označit otce, zůstala starost o dítě na ní. Nový občanský zákoník z roku 1811 rovnoprávnost nemanželských dětí s těmi manželskými zrušil. Dítě narozené mimo manželství nemělo právo rodiny ani příbuzenství, nemělo právo nosit jméno otce, ani právo ke šlechtictví nebo k otcovu erb. Rodiče měli povinnost dítě živit, vychovávat a zaopatřit. Tento úkol náležel především otci, na matku přecházel pouze v případech, kdy otec nebyl schopen dítě živit. Otázkou zůstává postižitelnost otců, která byla minimální. Až do konce 19. století měly svobodné matky právo zatajit jméno otce před úřady. V případě, že se svobodná matka rozhodla uvést jméno otce, mohl se tento proti nařčení hájit. Navíc pokud muž uvedl existenci dalších partnerů, hrozila ženě ztráta mravního kreditu a nařčení z prostituce.⁷¹

70 Tinková, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství (...)*, s. 318.

71 Haliřová, M.: *Sociální patologie a ochrana dětství (...)*, s. 88-89.

Demografické výzkumy ukazují, že se v českých zemích v průběhu 18. století narodilo mimo manželství přibližně každé dvacáté dítě. Na venkově se porodnost nemanželských dětí pohybovala okolo 2-4 %, naopak ve větších městech byl tento počet vyšší. Města přitahovala více lidí hledajících službu, navíc byla některými dívkami, které chtěly v anonymnějším prostředí skrýt svou hanbu, cíleně vyhledávána.⁷²

Do konce 18. století byla evidence nemanželských porodů neúplná, svobodné ženy rodily většinou mimo obec svého původu, v případě, že se dítě narodilo mrtvé, bylo zapsáno jen do matriky zemřelých, a nikoli narozených. Během 19. století nemanželských dětí přibývalo.⁷³

Přelom 18. a 19. století přinesl podstatné zvýšení výskytu nemanželských dětí, podíl mimomanželských porodů dosahoval 10-15 %. Mezi těmito záznamy lze nalézt také děti, které se narodily do úplných rodin, jejich rodiče spolu však nebyli sezdáni.⁷⁴ Nemanželský původ dítěte tak nemusel znamenat nepřítomnost otce, řada dětí přicházela na svět nesezdanému páru, kterému chyběla pouze pečeť. Příčin mohlo být několik. Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 omezil sňatky mezi příbuznými i sňatky čeledi a tovaryšů. Od roku 1815 platilo, že o souhlas ke sňatku musí požádat všichni, kromě příslušníků šlechty, knížecích, městských a panských úředníků, magistrů, profesorů veřejných ústavů, advokátů, majitelů domů a statků, mistrů a majitelů továren. K důvodům zamítnutí povolení pro ostatní byl nízký příjem, špatné mravy či nakažlivé nemoci.⁷⁵

Účinnost administrativních nařízení, která měla přispět ke snížení počtu chudiny, byla velmi problematická. Nárůst počtu nemanželských porodů nebyl pouze následkem náhodného pohlavního styku, děti se rodily ve stabilním vztahu, pouze bez potřebného povolení. V celku běžné byly dodatečné sňatky rodičů a legitimizace dětí ze strany otce, důvodem bylo také to, že styk mezi snoubenci nebyl považován za nemravný.⁷⁶

Další snahou o prevenci tendence zbavit se nechtěného dítěte bylo také založení porodnického oddělení při Všeobecné nemocnici ve Vídni roku 1784, v Brně 1786, v Olomouci 1787 a v Praze v roce 1789. První rodičky, které přišly

72 Velková, A.: *Vina a trest* (...), s. 123.

73 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?* (...), s. 267-268.

74 Velková, A.: *Vina a trest*. (...), s. 125.

75 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?* (...), s. 269.

76 Tamtéž, s. 270.

do pražské porodnice hledat útočiště, byly svobodné matky z venkova. Výhodou v těchto nově založených porodnicích byla anonymita. Do tzv. tajného oddělení porodnice mohly ženy vstoupit inkognito. Tuto možnost využívaly především bohaté měšťanky. Nemajetné svobodné matky se musely zavázat ke službě kojné a vystavit se lékařskému pozorování adeptů porodnictví. Medici tak získali přístup k rodičkám i šestinedělkám, který byl jindy téměř nemožný, jelikož tuto sféru ovládaly porodní báby.⁷⁷

Založení porodnice a nalezince v Praze i jiných městech habsburské monarchie přispělo k institucionalizaci péče o matku a dítě, přesto tato reforma nenapomohla k zamýšlenému poklesu počtu nemanželských porodů ani zabíjících novorozenců či odložených dětí.⁷⁸

Hlavním důvodem uvedených kroků byla snaha zachovat nemanželské dítě při životě a zabránit matkám v záměrném potratu, zavraždění dítěte nebo jeho odložení. Termín pro trestný čin vraždy dítěte není v evropských jazycích jednotný. Pojem *infanticidium*, který přinesla napoleonská Francie, v podstatě evokuje zabití jakéhokoli dítěte. A to jak vraždu novorozeného dítěte, kdy se můžeme setkat s užším vymezením prostřednictvím latinského termínu *neonaticidium*, německým *Kindesmord* či českými ekvivalenty *dítkovražda*, *zahubení dítěte* nebo *vražda dítěte*⁷⁹ vyjadřujícími zabití dítěte bezprostředně po porodu, obvykle do 24 hodin od porodu a také vraždu staršího dítěte. Úzkou souvislost s *infanticidiem* má také zmíněný záměrný potrat, abort, který byl často první možností zbavení se nechtěného dítěte.⁸⁰

V této práci se zaměřím především na tyto tři zločiny ohrožující život dítěte, které byly důsledkem nechtěného těhotenství či tíživé životní situace svobodných matek. Potratu se budu věnovat pouze okrajově, jelikož jeho výskyt ve vyšetřovacích spisech je ojedinělý a neposkytuje tak možnost relevantních závěrů. Dále se zaměřím na vraždu novorozeného dítěte. Vyšetřovací spisy však umožňují přesahy zabývající se zločinem vraždy starších dětí, a to vlivem překvalifikování zločinu na základě skutečností

77 Tinková, D.: *Hřích, zločin a šílenství (...)*, s. 330.

78 Halířová, M.: *Obráz svobodné matky (...)*, s. 78.

79 Poslední dva termíny se objevují ve vyšetřovacích spisech zkoumaného období jako překlady německého pojmu *Kindesmord*.

80 Stůj, Pavel: *Infanticidium – vražda dítěte jako důsledek strachu*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta, s. 1. Dostupné na: <https://theses.cz/id/51jfx9> [Staženo: 24. 1. 2015].

odhalených až vyšetřováním. Posledním zločinem je odložení dítěte, které se týkalo dětí novorozeneckých i starších a které mohlo být v případech nebezpečného odložení považováno za určitý typ infanticidia. Na odlišnosti v posuzování těchto zločinů se zaměřím v následujících kapitolách.

3.2 Vyhnání plodu vlastního ze života

Téměř každá společnost kriminalizovala vyvolání potratu,⁸¹ dostatečným důkazem jsou zápisy v raněnovověkých smolných knihách, ačkoli jsou potraty a vraždy novorozeňat zachyceny pouze v případech žen z dolních vrstev. V drtivé většině případů bylo násilné ukončení těhotenství akt zoufalství a beznaděje, jehož příčinou byla hmotná bída a vědomí, že společnost zavrhne svobodnou matku i její nemanželské dítě. Potrat se často snažily ženy vyvolat samy zvedáním těžkých břemen, koupelemi v horké vodě, skákáním z výšky či pomocí nápojů a bylin, které připravovaly porodní báby nebo báby kořenářky.

Theresiana se tomuto činu věnovala poměrně důkladně a stanovila čtyři skupiny viníků. Prvním z nich je žena, která se sama uchýlí k potratu svého dítěte, dále jiná osoba způsobící potrat těhotné ženy nátlakem, jídlem, pitím, pouštěním žilou či medikamenty. Třetí skupinu tvoří muži a ženy, kteří buď s vědomím, nebo proti vůli ženy, způsobí její neplodnost. Do poslední skupiny se řadil každý, kdo za účelem potratu nakoupil medikamenty, poskytl radu či jiným způsobem napomohl k činu. Všem těmto uvedeným pachatelům hrozil trest stětí.⁸² Vlivem osvícenských myšlenek a proměny vnímání některých zločinů došlo ke zmírnění represí také za tento zločin.

81 Blíže k abortivním technikám: Šubrtová, Alena: *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období*. In: Horská, Pavla (ed.): *Historická demografie* 15. Praha 1991, s. 9-45.

82 *Constitutio criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böheim c. c. königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä Erzherzogin zu Oesterreich, c. c. peinliche Gerichtsordnung*. Wien, 1769, 241-242.

Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung Josefa II. z roku 1787 se potratu věnuje v § 112:

„Eine Weibsperson, welche weiß, daß sie schwanger ist, und geflissent-lich was immer für eine Handlung unternimmt, welche die Abtreibung der Frucht verursachen, oder ihre Entbindung auf eine solche Art bewirken kann, daß das Kind todt zur Welt kömmt, macht sich eines Kriminalverbrechens schuldig, was für ein Bewegungsgrund immer dieses Laster veranlasset habe.“⁸³

Za potrat pak hrozil trest těžkého žaláře a veřejných prací, u provdaných žen byl zpřísněn. Spoluúčast na tomto zločinu představovalo doporučení vhodných prostředků nebo pouze sdělení svých znalostí. Trestem pak byl mírnější žalář a veřejné práce, tento trest mohl být zpřísněn, pokud se zločinu zúčastnil otec dítěte.⁸⁴

Zákoník z roku 1803 se potratu věnoval v § 128–132. Ze zločinu byla vinna „eine Weibsperson, welche absichtlich was immer für eine Handlung unternimmt, wodurch die Abtreibung ihrer Leibesfrucht verursacht, oder ihre Entbindung auf solche Art, dass das Kind tod zur Welt kommt“.⁸⁵

Neúspěšný pokus měl být potrestán žalářem mezi šesti měsíci a jedním rokem, dokonáný potrat pak těžkým žalářem v délce od jednoho roku do pěti let. Stejně tresty platily pro otce dítěte, pokud na zločinu nesl vinu. Viníkem byl také každý, kdo zamýšlel provést potrat proti vůli matky. Za tento čin hrozil pachateli těžký žalář v rozmezí od jednoho roku do pěti let, pokud se matka ocitla v nebezpečí života, byl trest stanoven v délce pěti až deseti let.⁸⁶ Podle autorů Lenderové a Rýdla docházelo k soudním procesům jen v případech úmrtí nebo vážného onemocnění ženy, která potratila, jelikož v ostatních případech bylo těžké potrat odhalit, obzvlášť v městském prostředí se dařilo tento akt snadněji utajit.⁸⁷ To je také pravděpodobným důvodem velmi

83 *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung*. Wien 1787, 46–47.

84 Tamtéž, s. 47.

85 *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*. Zweite Auflage, mit angehängten neueren Vorschriften. Wien. 1815, s. 59.

86 Tamtéž, s. 59–60.

87 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?* (...), s. 75.

nepatrného výskytu tohoto zločinu ve vyšetřovacích spisech jihlavského kriminálního soudu.

Ve zkoumaném období byl u kriminálního soudu v Jihlavě vyšetřován pouze jeden případ „vyhnání plodu vlastního ze života“, a to v roce 1809, kdy byla vyšetřována služebná Magdalena Bečková, která pocházela z Přibyslavi, ale sloužila v Jihlavě. Magdaleně bylo 27 let, vyznávala katolickou víru. Její zesnulý otec byl mistr ševcovského řemesla a matka sloužila v Jihlavě.

Nikdo v jejím okolí nepoznal, že je těhotná, dokonce ani lékař, kterého byla navštívit kvůli špatnému zdravotnímu stavu. Lékař jí předepsal silná projímadla proti „vodnatelnosti“, která její potrat nakonec způsobila. Pro nedostatek důkazů byla obviněná prohlášena za nevinou, byla však odsouzena k zaplacení kriminálních nákladů a „ortelní taxi“ ve výši 12 zlatých.⁸⁸

3.3 Vražda dítěte

Podstatně více prostoru je v historiografii věnováno infanticidiu, zpravidla zaměřenému na vraždu novorozence vlastní matkou. Pro zjednodušení bude v dalším textu pojem infanticidium také používán v tomto smyslu. Tento zločin je vnímám jako rozsáhlý problém nejenom v dějinách kriminality a trestního práva, ale také v sociálních a kulturních dějinách. Jedná se o genderově specifický trestní čin, protože pachatelkou se stává právě matka novorozeněte. Tato problematika současně upozorňuje na zvláštní postavení žen z neupřednostňovaných vrstev 17. až 19. století, poukazuje také na vztah mezi právními a mravními normami ve společnosti.⁸⁹

Ženám, které zabily po porodu své dítě, hrozily ještě na počátku 18. století demonstrativně kruté tresty, které svou krutostí přesahovaly i tresty za jiné činy proti životu. Na přelomu následujícího století byl trest smrti vykonáván jen velmi výjimečně a v mnoha zemích byl hrdelní trest za tento čin zrušen. Okolo tohoto problému se koncentrovala celá řada otázek vyvolaných především dobovou trestněprávní kritikou. Ta se týkala, mimo jiné, nadměrného užívání trestu smrti, nejednoznačnosti důkazů či otázky zlé vůle.

88 Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, karton 14, inv. č. 48, č. j. 14.

89 Tinková, Daniela: *Předcházet či trestat?* Český časopis historický 101, 2003, s. 27-76, s. 29-30.

Nový úhel pohledu na tento fenomén přinesla ve druhé polovině 18. století diskuse evropských intelektuálních a právnických kruhů.⁹⁰

První jasně definované zákony, které postihovaly vraždu dítěte, byly ovlivněny barokní, potridentskou zbožností a také zvláštním důrazem na spásu duše. Infanticidium bylo zločinem o to horším, že duše nekřtěného novorozeněte neměla žádnou naději na spásu. Církevní autority se totiž shodly na tom, že prvotní hřích poskrvrnil celé potomstvo a jedinou pomocí byl křest. Proto také zákony týkající se vraždy novorozeněte vlastní matkou ukládaly trest smrti ve ztížené formě.⁹¹ Josefinským zákoníkem z roku 1708 byl v českých zemích trest zahrabání zaživa nahrazen stětím. Tento trest zůstal také v *Constitutio criminalis Theresiana* z roku 1769.⁹² Zde je otázka infanticidia detailně rozpracována, důraz je kladen především na absenci křtu.

Obecné zpřísnění postihu potratu i infanticidia zdůvodňovala dobová judikatura i současná historiografie nárůstem této trestné činnosti od sklonku středověku a také všeobecným uvolněním mravů. Mezi hlavní příčiny nárůstu případů infanticidia patřily snahy o mravní kontrolu, tedy kriminalizace nemanželského těhotenství a současně vyřazení svobodných matek a levobočků ze společnosti.⁹³ Vražda dítěte byla v osvětské době těžkým zločinem. Zmírnění represí za tento původně hrdelní zločin vedlo k náhradě trestu trestem žaláře. Hlavní důvod nárůstu počtu vražd i odložení dětí byl spatřován ve špatném sociálním postavení matek dětí.⁹⁴

Ve 2. polovině 18. století došlo k obecnému zmírnění represí a k neurčitým výsledkům odůvodněným nedostatkem důkazů. Hlavní bylo totiž doznání.⁹⁵ Většina neprokázaných infanticidií se až do doby Josefa II. trestala alespoň dvěma lety vězení, smilstvo a nemanželské těhotenství nucenými pracemi. Na podobu trestu měl vliv především věk žen (starší ženy byly trestány přísněji),

90 Tamtéž, s. 29-30.

91 V roce 1532 uváděla *Constitutio criminalis Carolina* trest zahrabání zaživa a následné probodnutí kůlem, možné zmírnění znamenalo utopení.

92 Pokud matka usmrtila dítě násilným způsobem, měla jí být setnuta hlava, její tělo mělo být uloženo do hrobu a její se srdce prokláto kůlem. Pokud dítě zemřelo na následky nepodvázané pupeční šňůry či nedostatkem stravy, trestem byl pouze meč. Dle: *Constitutio criminalis Theresiana* (...), s. 238.

93 Tinková, D.: *Hřích, zločin a šílenství* (...), s. 314-316.

94 Halířová, M.: *Nalezinectví* (...), s. 59.

95 Pokud ženy zapíraly, neměl nad nimi být vynesena rozsudek smrti, protože takový verdikt ospravedlňovalo pouze plné doznání.

sociální postavení (svobodné dívky byly trestány méně přísně než vdovy či vdané ženy), z jakého vztahu vzešlo zahubené dítě (přísnější trest při incestu či cizoložství, než u obyčejného smilstva), dále způsob účasti na deliktu či surovost při jeho spáchání.⁹⁶

Druhá polovina 18. století byla ve znamení stále větší kritiky omylnosti lékařů a také přiznání, které bylo vynuceno na mučidlech. Byla zpochybněna jednoznačnost a dostatečnost důkazů, které poskytovalo ženské či dětské tělo. Beccaria napsal v roce 1764:

„Infanticidium představuje takřka nevyhnutelný výsledek strašné alternativy, v níž se ocitla nešťastnice, která podlehla své slabosti nebo cizímu násilí. Na jedné straně potupa, na straně druhé smrt bytosti neschopné cítit ztrátu života: Jak by se neměla rozhodnout pro tuto poslední možnost, když sebe i své nešťastné dítě takto ušetří hanby a chudoby?“⁹⁷

Za hlavní příčinu infanticidia byla neustále považována ekonomická situace svobodných chudých dívek, dále představy společnosti o cti či nízká šance sloužících uzavírat sňatky a v neposlední řadě také diskriminace ne-manželských dětí. Doboví autoři se nedomnívali, že by tyto matky vražednice konaly se špatným úmyslem, proto se zabývali spíše úvahami nad prevencí.⁹⁸ Podle Johanna Caspara Velthusena se v zatajovaném těhotenství projevovala nevinnost. Tvrdil, že nemravné ženy se jen málokdy uchýlí k vraždě dítěte, protože pro ně stud a hanba mnoho neznamenaají.⁹⁹ Joseph von Sonnenfels byl toho názoru, že nalezinice či různá zařízení, která by ženy přijala, by byla účinnějším opatřením proti vraždě dítěte, než jakékoli nařízení či zákon zaměřený proti těm, které své těhotenství nenahlásí. Zákony, které nutí dívky

96 Tinková, D.: *Předcházet či trestat?*(...), s. 44-45.

97 Citováno podle překladu: Tinková, D.: *Hřích, zločin a šílenství* (...), s. 324-325.

98 Např. Joseph von Sonnenfels se tomuto tématu věnoval ve svém díle *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz*. Johann Peter Frank věnuje v klíčovém díle *System einer vollständigen medicinischen Polizey* velký prostor právě infanticidiu a potratu, zamýšlí se zde nad příčinami, důsledky a také přijatelnými metodami prevence.

99 Velthusen, Johann Caspar: *Beyträge über Kindesmord, Lotteriesuche und Prachtaufwand*. Wien 1785, s. 23.

odkrýt svou hanbu, vedou k infanticidii a jsou tak v rozporu se svým účelem.¹⁰⁰

Na přelomu 80. a 90. let 18. století se v německém prostředí rozhořela „Kindesmorddebatte“, která měla prakticky celoevropský ohlas. Hledal se nejúčinnější způsob, jak tomuto problému předcházet. Vytváří se nový obraz matky vražednice, kde je chápána spíše jako oběť.¹⁰¹

Neúčinnost represí a samotné oslabování represivní složky trestu vedly některé osvícenské státníky k zavádění preventivních opatření, kterým byla věnována pozornost již výše. Prevence se začala projevovat především oslabováním represí za smilstvo nebo nemanželské těhotenství.¹⁰² Stát usiloval o zmírnění často dramatického osudu nelegitimních dětí prostřednictvím zakládání porodnic a nalezinců.¹⁰³

Na počátku roku 1804 vstoupil v platnost nový trestní zákoník, *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*, který změnil dosavadní praxi, jelikož v předchozím josefínském trestním zákoníku nebyla vražda dítěte věnována zvláštní pozornost. Šlo ale o záměr, vražda dítěte měla být posuzována podle § 92, tedy jako vražda příbuzného, a hrozil za ni trest v minimální délce 30 let. V praxi se však takto dlouhé tresty neudělovaly. Zákoník Františka I. definoval čtyři druhy vražd, a to úkladnou vraždu, loupežnou vraždu, sjednanou vraždu a obecnou (prostou) vraždu. Vražda dítěte byla zvlášť popsána v § 122 zákoníku, kterému bude věnována pozornost níže. Na výši trestu mělo vliv, zda se jednalo o dítě manželské či nemanželské. V prvním případě hrozil pachatelkám vyšší trest, jelikož byl jejich čin vnímán jako více nepřijatelný a ohrožující společnost a mohl být trestán doživotním těžkým žalářem. Matkám nemanželských dětí hrozil trest od 10 do 20 let. Při záměrném zanedbání péče s následkem smrti se trest pohyboval v rozmezí od 5 do 10 let. Důležitou podmínkou pro posouzení vraždy dítěte podle tohoto mírnějšího paragrafu, bylo spáchání činu při porodu. Zákoník nijak nespecifi-

100 Sonnenfels, Joseph von: *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz*. Wien 1798, s. 271-274.

101 Tinková, D.: *Předcházet či trestat?(...)*, s. 49-50.

102 Tinková, D.: *Hřích, zločin a šílenství (...)*, s. 328.

103 A to založením porodnického oddělení při Všeobecné nemocnici ve Vídni v roce 1784, v Brně v roce 1786, v Olomouci v roce 1787 a v Praze v roce 1789. Tyto nemocnice přijímaly i ty nejchudší neprovdané a ovdovělé ženy. Jako v jedné z prvních evropských oblastí byla také právě v habsburské monarchii zaručena anonymita.

koval, do jaké doby od porodu lze vraždu dítěte klasifikovat podle § 122, obvykle ale tato lhůta nepřekročila 24 hodin. Zákon definoval ještě dva trestné činy páchané na dětech. Prvním bylo tzv. vyhnání plodu ze života, za které hrozil ženě, která se pokusí o vyvolání potratu, trest vězení mezi 6 a 12 měsíci, při úspěšném dokonání 1 až 5 let. Stejný trest postihl i možné komplice. Druhým trestným činem bylo odložení dítěte. Pokud bylo dítě odloženo na odlehlém místě, hrozil pachateli trest od 1 do 5 let, při úmrtí dítěte 5 až 10 let. Při odložení dítěte v místech, kde mohlo být nalezeno, byl uložen trest vězení od 6 do 12 měsíců, případě smrti dítěte 1 až 5 let.¹⁰⁴

Každá svobodná těhotná žena měla povinnost vyžádat si k porodu porodníka, porodní bábu nebo alespoň jinou počestnou ženu. U náhlého porodu bez asistence bylo, v případě úmrtí novorozeněte, povinností tuto situaci nahlásit místní autoritě či pověřeným osobám. Porušení této povinnosti či zatajení těhotenství mohlo přivodit několikaměsíční vězení. Sankci podléhali i otcové či lékaři, porodní báby a jiné osoby¹⁰⁵, které vyzradily tajemství žen svěřených jim do péče. Byl tak vytvořen relativně úměrný a v praxi použitelný sankční režim.¹⁰⁶

V 19. století se začal zohledňovat psychický stav rodičky a projevovala se tendence zmírnění represí v případě nepostačujících důkazů či neúmyslného činu. Důležitou osobou trestního procesu se v tomto období stal lékař, jehož prohlídce byly podrobovány obžalované. S rozvojem psychiatrie se do diskusí o příčinách infanticidia začali zapojovat psychiatři. Spekulovalo se o tom, že těhotenství, samotný porod a poporodní stav způsobují neobvyklý psychosomatický stav, který může vyústit v určité formy šílenství oslabující přičetnost ženy. U rodiček byly navíc často patrné poruchy vnímání. Řada autorů ve Francii i v jiných zemích myšlenku přechodného šílenství souvisejícího s laktací rozvíjela nebo popírala. Řada otázek však nadále vzbuzovala rozpaky,

104 Velková, Alice: *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In: Halířová, Martina (ed.): *Od početi ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2008, s. 147-163, 148-151.

105 A to zákazem výkonu povolání od tří měsíců až do jednoho roku, při opakování i doživotní zákaz.

106 Tinková, D.: *Hřích, zločin a šílenství (...)*, s. 332-333.

například zda je příčinou psychózy hanba či fyziologické změny organismu rodičky.¹⁰⁷

Pohled na infanticidium se v průběhu 17. až 19. století proměňoval. Stejně tak i pohled na matky vražednice. Z počátku na ně bylo nahlíženo jako na nemravné ženy, které jednaly z popudu ďábla, v diskursu pozdějších učenců byly oběťmi sociálního a ekonomického tlaku a předsudků společnosti, později bylo infanticidium lékaři a psychiatry chápáno jako důsledek poruchy psychiky. V dlouhodobém vývoji došlo k zmírnění represí původně hrdelního zločinu, za který nově hrozil trest těžkého žaláře, nebo byl prohlášen za nešťastnou náhodu, neúmyslný čin či nedostatečně dokazatelný případ. K částečné dekriminalizaci napomáhali právníci i lékaři, kteří neuznávali přísné zákony. Čas ukázal, že účinným řešením tohoto problému nebylo zpřísnování opatření, ale naopak uvolnění mravů.¹⁰⁸

3.4 Odložení dítěte

Dalším trestným činem ohrožující život dítěte je odložení dítěte vlastní matkou. Odložení bezmocného novorozence by se dalo považovat za určitou formu infanticidia. I když matka neměla v úmyslu své dítě usmrtit, jeho život byl v nebezpečí z důvodů možného prochlazení či úmrtí hladem.¹⁰⁹ Rozhodující bylo místo odložení – pod širým nebem, před kostelem či špitálem, způsob odložení, doba nalezení. Odložení dítěte bylo podle rakouského zákona zločinem pouze v případě o samotě zanechaného dítěte, které si nemohlo pomoci k vlastní záchraně. Přesná věková hranice vztahující se k danému paragrafu nebyla stanovena. V případě naděje k brzké záchraně dítěte hrozila výrazně nižší sazba.¹¹⁰ Trestní sazbě za tento zločin se budu podrobně věnovat kapitole zabývající se přímo konkrétními případy odložení dítěte. Ovšem z porovnání s *Theresianou* je opět patrné zmírnění represí za tento čin. *Theresiana* také definovala dva způsoby odložení dítěte, prvním z nich bylo odložení na vzdáleném místě, kde mohlo dítě zemřít hlady a bez pomoci. V druhém případě bylo dítě odloženo na frekventovaném místě, kde se nad dítětem

107 Táž: Předcházet či trestat?(...), s. 63-65.

108 Táž: Hřích, zločin a šílenství (...), s. 338-340.

109 Lenderová, M. (ed.): *Žena v českých zemích* (...), s. 574.

110 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?*(...), s. 283-284.

mohli slitovat kolemjdoucí a ujmout se ho, tím mohla matka uniknout trestu, hanbě a výsměchu. V případě nebezpečného odložení a tím způsobeného úmrtí dítěte hrozil matce trest stětím, pokud dítě přežilo, mohla být matka v této věci trestána libovolně avšak citlivě.¹¹¹

Odložení dítěte do nalezince či zřeknutí se ho v porodnici nebylo trestné. Už na konci 18. století zůstávali zdraví novorozenci několik týdnů v nalezinci, poté je převzala pěstounka.¹¹² Žena, která projevila zájem o nalezence, musela se prokázat vysvědčením vystaveným farním, později obecním úřadem. Ve vysvědčení bylo uvedeno její bydliště, křestní jméno a příjmení, vyznání, stav, počet vlastních dětí, datum posledního porodu, majetkové poměry, finanční a hmotné zázemí rodiny.¹¹³ Nemohlo chybět ani potvrzení o schopnosti kojit, které vydávaly porodní báby, vyšetření bylo prováděno i v samotném ústavu. Pokud bylo dítě pěstounce nakonec svěřeno, sepsala s ústavem tzv. „kontrakt na dítě“, v němž se zavázala k řádné péči o svěřené dítě. Spolu s novorozencem pěstounka obdržela malou výbavu obsahující např. zavinovačku a několik kusů šatstva. Na stejnou výbavu kromě zavinovačky měly nárok děti do dvou let života. V případě, že dítě zemřelo před dosažením jednoho roku života, musela být výbava navracena. Množství nalezenců zemřelo vzhledem k náročnosti cesty či oslabeného organismu již při samotném převozu do pěstounské péče. Po dosažení místa bydliště museli pěstouni nahlásit svření dítěte do péče vrchnosti či později obci a místnímu duchovnímu, kteří měli za úkol dohlížet na způsob péče o nalezence.

O nalezence měly zájem především rodiny patřící k nižší společenské vrstvě, které měly většinou 5-6 dětí a k tomu pečovaly o jednoho či dva nalezence v různém věku. Ošetřovné, které bylo těmto rodinám za nalezence vypláceno ústavem, bylo často vítaným přivýdělkem.¹¹⁴ Odložené dítě bylo v péči pěstounů do svých šesti let, kdy ustaly platby náhradní matce, a dítě se mělo vrátit do nalezince. V některých rodinách si dítě vzali za vlastní, motivy

111 Constitutio criminalis Theresiana (...), čl. 89, s. 243-244.

112 V případě pražského nalezince pocházely pěstounky přímo z Prahy, v roce 1775 bylo 268 dětí vydržovaných Vlašským špitálem u pražských kojných, které dostávaly příspěvek 30 krejcarů týdně a kojenecké prádlo. Později pocházely pěstounky z venkova.

113 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?*(...), s. 284.

114 Halířová, Martina: *Nalezinectví mezi Prahou a Vídní*. In: *Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900*. Sborník přednášek z konference 25. - 27. 10. 2006. Jihlava 2006, s. 59-63, s. 60.

mohly být různé – vznik citového pouta k dítěti či potřeba levné a bezmocné pracovní síly.¹¹⁵

Specializované ústavy, které měly chránit svobodné matky a pečovat o nemanželské děti, se staly prostředkem prevence. Počátky těchto zařízení je možné sledovat ve středověku, jejich rozšíření nastalo v raném novověku, kdy se poprvé objevují velké instituce věnující svou pozornost nezaopatřeným dětem. Ve 2. polovině 18. století přebírá roli ve zřizování těchto ústavů stát. V této době se porodnice a nalezince měly stát prostředkem sociální kontroly.

I přesto, že porodnice a nalezince existovaly skoro ve všech západoevropských sídelních městech, nebyl systém nalezenectví jednotný. Ve Francii či Itálii bylo možné nalézt ústavy, které disponovaly tzv. „tours“, tedy systémem točny umístěné ve dveřích, kam bylo možné dítě anonymně odložit.¹¹⁶ V habsburské monarchii byl systém s točnou zaveden v Přímoří, Dalmácii a v Lombardsko – Benátském království a systém bez točny ve zbylých státech soustátí,¹¹⁷ např. v Praze či Vídni, kde byl nalezinec sjednocen s porodnicí. Lišil se i způsob péče o děti. V ústavech s točnou zůstávaly děti po delší dobu, naopak ústavy bez točny fungovaly jako průchozí stanice, ve kterých bylo přijaté dítě po několik dní kojeno a poté, jakmile to dovoloval jeho zdravotní stav, bylo předáno do tzv. venkovské péče, tedy k pěstounům pocházejícím z okolí města či ze vzdálenějších míst.¹¹⁸

V polovině 19. století bylo v habsburské monarchii pro péči o manželské i nemanželské děti provozováno 36 nalezinců, 64 sirotčinců a 39 porodnic.¹¹⁹ Nejdříve vznikl nalezinec spojený s porodnicí ve Vídni roku 1784, o rok později se započala výstavba porodnice a nalezince v Brně, roku 1787 došlo k založení ústavu v Olomouci a v roce 1789 v Praze.¹²⁰

Systém v Čechách a na Moravě se shodoval s nalezeneckým vídeňským systémem. Děti byly do ústavu přijímány zpravidla z porodnice, existují i případy přijetí dětí nalezených na ulici. Svobodné matky, které porodily v porodnici, musely za ponechání dítěte v nalezinci zaplatit určitou taxu či v případě

115 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?*(...), s. 285.

116 Halířová, M.: *Nalezinectví* (...), s. 59.

117 Hügel, Franz Seraph: *Findelhäuser und das Findelwesen Europa's, ihre Geschichte, Gesetzgebung, Verwaltung, Statistik und Reform.* Wien 1863, s. 179.

118 Halířová, M.: *Nalezinectví* (...), s. 59.

119 Hügel, F. S.: *Findelhäuser und das Findelwesen* (...), s. 180.

120 Halířová, M.: *Nalezinectví* (...), s. 60.

prokázání nemajetnosti musely v nalezinci vykonávat službu kojné. Po předání dítěte se nalezinec stal do dovršení 10 let jeho poručníkem, od 80. let 19. století pak do šesti let dítěte. Hlavní snahou nalezinců bylo předat kojence co nejdříve pěstounkám, které byly schopny kojit. Ústavy se však musely potýkat s nedostatkem pěstounů, proto ředitelství ústavu vyzývalo vrchnosti, později obce a také konsistoř, k apelaci na obyvatele k přijetí nalezence do péče. Některé obce se bránily přijetí nalezenců, jelikož se obávaly, že by dítě mohlo později získat nárok na to být obcí živeno. Podle zákona se však příslušnost dítěte řídila podle místa narození matky, případně místa narození dítěte.¹²¹

Nalezenecká péče zaznamenala velké pokroky, přesto se do konce 19. století vyznačovala značnou mírou úmrtnosti dětí v ústavu i pěstounské péči. Největší úmrtnost postihovala kategorii dětí mladších než jeden rok. Úmrtnost závisela na úspěšnosti umístění nalezenců do pěstounské péče a také na zdravotních a hygienických podmínkách v ústavu. Ke snížení míry úmrtnosti umístěných dětí přispěl rozvoj pediatrie koncem 19. století. Vysoká úmrtnost u pěstounů byla přikládána nekvalitní péči způsobené chudobou pěstounů. Nedostatky této péče odstranil dozor. Pověření faráři měli navštěvovat rodiny. Mnozí faráři však pro své další povinnosti či stáří tento úkol neplnili. Na chování pěstounů měla dohlížet i vrchnost, později obec, která však svou povinnost neplnila doslovně. V tomto ohledu se správa nalezince spoléhala i na matku dítěte, která byla zpravena o adrese pěstounů a mohla své dítě navštívit, aby se nepřerušil kontakt matky s dítětem.¹²²

Úřední označení „nalezenec“ nerozlišovalo mezi dítětem odloženým matkou, po níž úřady bezvýsledně pátraly, a dítětem, které si mohla matka vyžádat nazpět po zaplacení veškerých výdajů.

Kromě dětí, které se narodily v porodnici, a odložených dětí nalezince přijímaly také větší opuštěné děti, které měly zůstat, dokud nebyli vypátráni rodiče či domovská obec. Do té doby byl jejich pobyt financován obcí, v níž byly nalezeny. Ve výjimečných případech se staraly o kojence, jejichž matka zemřela a otec, který předložil výkaz o nemajetnosti, se nedokázal o dítě postarat.¹²³

121 Tamtéž, s. 60.

122 Táž: Sociální patologie a ochrana dětství (...), s. 151-153.

123 Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství?*(...), s. 285-286.

4. Jihlavský regulovaný magistrát

Na základě rozhodnutí dvorské kanceláře z 2. března 1786 byla zřízena instituce tzv. regulovaných magistrátů. Toto opatření přispívalo nejen k centralizaci, ale i k profesionalizaci veřejné správy. Regulované magistráty utvářel purkmistr, tzv. zkoušení magistrátní radové, státní úředníci a tým nižších úředníků spolu s výkonnými zaměstnanci. V systému městské správy zůstával samosprávným prvkem měšťanský výbor, který měl formálně volit purkmistra a radní. Okruh osob s pasivním volebním právem byl omezen na kandidáty, kteří získali osvědčení volitelnosti složením náročných zkoušek z oblasti práva, veřejné správy a ekonomie.

Stanovení počtu radních a členů měšťanského výboru záviselo na odhadu ekonomických možností města, s pěti magistrátními rady tak patřil jihlavský regulovaný magistrát k největším na Moravě.¹²⁴ Byrokratický a výkonný aparát jihlavského magistrátu se velmi neodlišoval od předchozího období.

Zřízení regulovaného magistrátu souviselo s reformou soudnictví, přičemž trestním soudnictvím se zabýval trestní senát. V rámci třístupňového soudnictví se mohly strany odvolat k zemskému apelačnímu soudu, poslední instancí byl Nejvyšší soudní úřad [Oberste Justizstelle].¹²⁵

124 Na Moravě byly regulované magistráty zřízeny v 45 městech. K největším z nich patřil brněnský magistrát s osmi, olomoucký se šesti a jihlavský s pěti magistrátními rady.

125 Pisková, Renata a kol.: *Jihlava*. Dějiny moravských měst. Praha 2009, s. 429. Srov. též: Pátek, Alois Josef: *Jihlavský okres*. (Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Díl IV. Jihlavský kraj. č. 28.). Brno 1901, s. 73-75. Též: Křesadlo, Karel: *Kapitoly z historie Jihlavy*. Jihlava 1992, s. 101-102.

4.1 Vznik jihlavského kriminálního soudu

Jihlavský kriminální soud byl produktem josefínské reformy trestního soudnictví související s vydáním trestního zákoníku roku 1787 a dalších doprovodných předpisů. Cílem těchto norem bylo soustředění trestní agendy u soudů náležitě vybavených pro trestní řízení a dostatečně personálně kvalifikovaných. Kriminálním soudem první instance pro celý obvod kraje byl magistrát sídelního města kraje. V kompetencích soudů bylo vyšetřování a trestání zločinů, těžké policejní přestupky byly předávány politickým úřadům.

Dne 1. srpna 1788 byl zřízen kriminální soud v Jihlavě, který nahradil šest hrdelních soudů, a to v Jihlavě, Telči, Slavonicích, Třebíči, Dačicích a Velkém Meziříčí, které v kraji zbyly po tereziánské restrikci. Soudním obvodem bylo celé území kraje.¹²⁶ Kriminální soud se stal součástí jihlavského magistrátu, jenž rozhodoval o kriminálních záležitostech a jemuž předsedal purkmistr za účasti pěti zkoušených radních. K personálu patřili i zaměstnanci vězení, dozorce a tři hlídači vězňů. Vězení bylo umístěno přímo na radnici a odsouzení si odpýkávali kratší tresty na svobodě, jelikož v roce 1781 sešlo z plánu postavit v Jihlavě provincionální káznici. Soud působil až do reformy soudní správy, která byla jedním z výsledků revolučního roku 1848. Poté přešla jeho pravomoc na nově zřízený krajský soud v Jihlavě.¹²⁷

4.2 Zločiny vyšetřované na území Jihlavského kraje

Ve zkoumaném období, tedy v letech 1796 až 1850, bylo před jihlavským kriminálním soudem vyšetřováno 1784 zločinů. Nejčastějším zločinem byla v tomto období krádež [Diebstahl], a to v 75,2 % případů. Druhým nejčastějším byl podvod [Betrug] s výrazně nižším podílem 10,5 %. Na pomyslném třetím místě následovalo veřejné násilí [öffentliche Gewalttätigkeit] s 2,1 % a hned za ním se umístila vražda dítěte [Kindesmord] se 1,9 %, jejíž vyšetřování bylo v tomto období častější než vražda [Mord] se 1,4 %. Pětici

126 K území Jihlavského kraje náležela řada panství, a to např. panství batelovské, beranovské, brtnické, dačické, německorudolecké, novoměstské, lucké, puklické, rantířovské, telečské, třebíčské, třeštské či velkomeziříčské.

127 Křesadlo, Karel: *Městská správa Jihlava do r. 1948*. Magistrát Criminale, 1788 - 1850. Inventář, Jihlava 1978, s. 1-2.

nejčastějších zločinů uzavřela zpronevěra [Veruntreuung] se 1,7 % případů. Ke zbylým 7,2 % případům lze přičítat ty, jejichž počet nepřesahuje více než dvacet výskytů. Mezi tyto zločiny se řadí zranění [Verwundung], loupež [Raub], žhářství [Bandlegung], odložení dítěte [Kindesweglegung], zabití [Totschlag], tělesné poškození [körperliche Verletzung], zneužití úřední moci [Missbrauch der Amtsgewalt] a další.

Zdrojem informací jsou prameny právní povahy, tedy zejména vyšetřovací akta a rozsudky. Prameny obsahují základní identifikační údaje o obžalovaných, záznam průběhu vyšetřování i jeho závěrů, včetně důležitých skutečností zjištěných při výslechu. Veškeré informace jsou zaznamenány v německém jazyce a v případech, kdy byly obviněny Česky, jsou doplněny o český překlad rozsudků. Pro účely práce byla jména obviněných převedena do češtiny.

Tabulka 1: Podíl vyšetřovaných zločinů jihlavským kriminálním soudem v letech 1796-1850,

SOKA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 6-49, 85-101.

Zločin	Podíl v %
Krádež	75,2
Podvod	10,5
Veřejné násilí	2,1
Vražda dítěte	1,9
Zpronevěra	1,7
Vražda	1,4
Zranění	1,1
Loupež	1,1
Žhářství	0,9
Odložení dítěte	0,9
Zabití	0,7
Tělesná poškození	0,6
Zneužití úřední moci	0,6
Znásilnění	0,6
Ostatní	0,7
Počet zločinů celkem	1784

Ve sledovaném období bylo u jihlavského kriminálního soudu vyšetřováno 34 případů zločinu vraždy dítěte. Pro nedostatek důkazů bylo osvobozeno 13 obviněných žen, 18 žen bylo shledáno vinnými a ve třech případech se spisy nezachovaly v takovém rozsahu, a proto není jasný průběh ani výsledek vyšetřování. Celkem 16 žen bylo obviněno ze zločinu odložení dítěte, přičemž jediná žena byla osvobozena a v jednom případě nebyl dochován rozsudek. Ve zbývajících 14 případech došlo k odsouzení obviněných žen. Pouze jediná žena byla vyšetřována kvůli potratu.

5. Vražda dítěte před jihlavským kriminálním soudem

V první polovině 19. století bylo tedy pro zločin vraždy dítěte před jihlavským kriminálním soudem vyšetřováno celkem 34 žen, matek. Z vyšetřovacích spisů se o těchto ženách dozvídáme základní informace, např. jejich jméno a příjmení, věk, místo narození, zaměstnání, rodinné zázemí, jejich vyznání či záznam jejich předchozí trestné činnosti.

Věk obviněných matek se pohyboval v rozmezí od 17 do 37 let, přičemž věkový průměr byl 25 let. Tyto ženy pocházely zejména ze slabších sociálních vrstev, živily se ručními a výpomocnými pracemi, jako služebné, přadleny, nádenice, šičky, případně se jednalo o žebračky. Pouze ve výjimečných případech vlastnily nějaký majetek.

Obviněné byly svobodné či vdovy, pouze v jediném případě byla obviněna a následně odsouzena provdaná žena, Anna Vondráčková.¹²⁸ Její dítě bylo považováno za nemanželské, jelikož se narodilo pouze několik týdnů po svatbě a otcem nebyl manžel obviněné.

K dalším aspektům, které byly při vyšetřování zohledněny, patřilo „osvědčení o mravech“ vypovídající o chování obviněných či o případných dřívějších trestech. Z vyšetřovacích spisů je patrné, že v minulosti byla trestaná pouze jediná, a to Mariana Macková,¹²⁹ obviněna a odsouzena v roce 1840. Byla již dříve souzena pro krádež, nelze ale říci, zda byl dřívější trest nějakým způsobem zohledněn v novém rozsudku, jelikož se uložený trest výrazně nelišil od ostatních.

128 SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, karton 34, inv. č. 71, č. j. 15.

129 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, Magistrát criminale (dále jen MC), karton 46, inv. č. 79, č. j. 30.

Dále bylo možné o obviněných zjistit, zda byli jejich rodiče ještě naživu, jakou práci se živili, zda měly tyto ženy nějaké sourozence a také zda již měly nemanželské děti. Rodinné zázemí bylo důležitým faktorem. Dalo by se předpokládat, že se ke zločinu vraždy dítěte uchýlí spíše ženy, které se nemají na koho obrátit o pomoc, přesto k těmto činům docházelo i v úplných rodinách ve snaze o utajení hanby či ze strachu z potrestání rodiči. Ve dvou třetinách z 34 případů nejsou uvedeny bližší informace o rodině obviněné, proto bohužel není možné dojít k relevantním závěrům. Přesto můžeme konstatovat, že v 15 % případů měly ženy oba rodiče, 21 % žen pocházelo z neúplné rodiny, tedy na živu byla pouze matka, otec či žádný z rodičů. Neúplnost rodiny, především ztráta matky mohla vést zanedbání výchovy, které bylo považováno za polehčující okolnost, čemuž bude věnována pozornost níže, a také k hmotné nouzi, která byla častým důvodem k usmrcení dítěte.

Vyšetřovací akta také ve většině případů uvádějí vyznání obviněných, přičemž rozhodně převažuje katolické vyznání těchto žen, pouze u dvou žen bylo uvedeno jiné vyznání. Jedna z obviněných byla židovkou a druhá z žen vyznávala helvetskou víru. Obviněné matky byly také podrobeny lékařskému vyšetření, které mělo mimo jiné určit, jaký trest budou tyto ženy schopny zvládnout.

5.1 Spoluviníci

Hlavní tíha viny a následného trestu dopadala na matku mrtvého dítěte, jelikož otázka případné spoluviny nebyla příliš propracována. Míra viny spolupachatelů, ať se již jednalo o otce zavražděného dítěte, rodiče matky, další příbuzné či porodní báby, byla jen velmi těžko dokazatelná.¹³⁰ Postupně se také vyvíjela strategie výslechů obžalovaných i případných kompliců, např. *Thesiana* obsahuje detailní katalog otázek, který upřesňuje postup.¹³¹

130 Tinková, D.: Předcházet či trestat?(...), s. 36-38.

131 *Constitutio criminalis Thesiana* (...), s. 237, čl. 87, odst. 4: „... Von wem sie geschwängeret worden? zu welcher Zeit? Ob sie durch Worte, oder Verheissung darzu beredet worden? oder freiwillig dahin gerathen sie? Wann? und wie sie es empfunden, dass sie schwanger sie? Ob, und wem sie etwann ihre Schwangerschaft vertrauet habe? Oder warum sie solches verborgen, und in geheim gehalten?...“

U jihlavského kriminálního soudu byly pro podezření ze spoluviny vyšetřovány pouze dvě ženy. První z nich byla Rozálie Rosolová, vyšetřovaná roku 1800.¹³² Její dcera, Anna Rosolová, při porodu omdlela, proto jí její stará a slabá matka z obavy o dceřin život věnovala více pozornosti než novorozenému dítěti, které v důsledku nepodvázané pupeční šňůry vykrvácelo. V tomto případě nebyl zjištěn zlý úmysl, a proto byly obě dvě ženy osvobozeny. Roku 1814 byla pro možnou spoluvinu vyšetřována i Rozálie Junová, sestra Mariany Junové,¹³³ která měla o porodu své sestry údajně vědět, ve své výpovědi ale uvedla, že se o porodu dozvěděla až několik dní po porodu, kdy již bylo dítě mrtvé, zemřelo opět kvůli nepodvázané pupeční šňůře. Spoluvina nebyla dokázána, a proto byla Rozálie osvobozena.

Otázka spoluviny byla šetřena také v dalších případech, v nich ale nedošlo k obvinění. Josefa Freyová, která byla vyšetřována v roce 1804, tvrdila, že i když byla ve velmi tíživé situaci, svému dítěti by neublížila, nebýt rady otce dítěte novorozence utopit. Vyšetřování však prokázalo, že se k tomuto činu odhodlala sama a bez cizího zapříčinění.¹³⁴ Z možné spoluviny na úmrtí dítěte byl podezříván i milenec provdané Anny Vondráčkové, jistý Jan Bureš měl obviněnou přesvědčit, aby těhotenství i porod utajila.

V žádném z těchto případů se nepodařilo podezření ze spoluviny dokázat a všichni obvinění byli pro nedostatek důkazů osvobozeni a proti zbylým podezřelým ani nebylo vzneseno obvinění.

5.2 Odhalení

Těhotenství či samotný porod mohla žena jen těžko skrýt před svým okolím, především v málo anonymním venkovském prostředí. Porod často vyšel rychle najevo a krátké pátrání většinou odhalilo dětské tělo. Jindy bylo nalezeno mrtvé novorozeně, jehož matka nebývala daleko.¹³⁵ To platí i pro jihlavský kraj v první polovině 19. století.

V prvním případě jsou do vyšetřování zapojeny ženy z okolí podezřelé, zaměstnavatelky, kolegyně či porodní báby, ty samy podávaly udání či

132 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 8, inv. č. 39, č. j. 6.

133 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 18, inv. č. 53, č. j. 5.

134 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 10, inv. č. 43, č. j. 19.

135 Tinková, D.: Předcházet či trestat?(...), s. 36-38.

dosvědčovaly svá pozorování týkající se možného těhotenství, ať si všimli „velkého břicha“, náhlé nevolnosti či vyčerpání z nedávného porodu. Dítě pak bylo nalezeno nedaleko bydlíště, případně zaměstnání. Takovým byl případ Kateřiny Michkové z roku 1804.¹³⁶ Služebná [Dienstfrau] z obavy ze silného krvácení přivolala ke Kateřině porodní bábu, aby ji prohlédla. Vyšetřením bylo zjištěno, že Kateřina skutečně před nedávnem porodila a jí poté nezbývalo než přiznat, kam dítě ukryla.

Při nálezů mrtvého dítěte také netrvalo dlouho, než byla odhalena matka, a to i v případech, kdy bylo dítě zanecháno na odlehlém místě. Např. v roce 1820 bylo v sakristii kostela v Pavlově nalezeno tělo dítěte. Když se matka, Františka Javůrková, dozvěděla o vyšetřování, sama se přihlásila rychtáři.¹³⁷ V roce 1835 našel batelovský farář na hladině nedalekého rybníka utopené novorozeně. Podezření padlo na Kateřinu Smolovou, kterou obvinila služebná. Dítě Josefy Stiekarové, vyšetřované v roce 1842, bylo nalezeno na polní cestě za vsí. Tento nález byl oznámen rychtáři a na základě vyšetřování padlo podezření právě na Josefu díky výpovědím žen z jejího okolí.¹³⁸

V několika spisech bohužel není přímo uvedeno, jakým způsobem byly pachatelky odhaleny. Můžeme si to pouze domýšlet na základě ostatních informací vyplývajících z kriminálních spisů, zejména z těch, které vypovídají o úkrytu mrtvého tělíčka, a to v nedaleké stodole, ve stáji, v komoře či truhlici. Na těchto místech mohl být *corpus delicti* odhalen poměrně rychle nejbližším okolím obviněné.

Ve všech uvedených případech bylo tělíčko dítěte či jeho matka objevena poměrně brzy po činu, a tak nic nebránilo vyšetřování zločinu. Prameny objasňují průběh vyšetřování v případech, kdy byla odhalena pachatelka. Otázkou ale zůstává, kolik podobných zločinů zůstalo utajeno.

5.3 Průběh vyšetřování

Z pramenů vyplývá, že vyšetřování započalo udáním místní autoritě, rychtáři, vrchnostenskému úřadu. V prvním případě se jednalo o udání možného

136 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 10, inv. č. 43, č. j. 22.

137 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 22, inv. č. 59, č. j. 13.

138 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 86, inv. č. 204, č. j. 59.

těhotenství ženy, následoval výslech svědků, především svědkyň a samozřejmě obviněné, následované jejím vyšetřením přivolaným lékařem či porodní bábou. Na základě zjištěných informací proběhlo hledání *corpu delicti*. Pokud bylo tělíčko nalezeno, byl na místo opět přivolán lékař, případně porodní bába. Zjišťovala se vyzrálost dítěte, životaschopnost, příčina smrti. Vliv na rozsudek mělo zjištění, zda se dítě narodilo předčasně, zda přišlo na svět živé a zdravé, zkoumaly se známky možného cizího zavinění, násilí na dítěti. Na základě těchto zjištění podpořených výpověďmi byl případ předán jihlavskému kriminálnímu soudu k dalšímu vyšetřování, na jehož základě byl stanoven rozsudek ovlivněný polehčujícími a přitěžujícími okolnostmi.

Hlavní polehčující okolností velká nouze, bída, strach z hněvu příbuzných, zejména rodičů, nezkušenost či nízký věk, také strach ze ztráty zaměstnání. Například Kateřina Novotná¹³⁹ uvedla jako hlavní z důvodů zadušení svého dítěte obavy ze ztráty zaměstnání, jelikož se tak stalo u jejích dřívějších porodů (měla dvě nemanželské děti) a ona byla bez haléře. K dalším okolnostem patřilo dobré chování, prokázání lítosti. Alžběta Benáčková byla odsouzena k deseti letům těžkého žaláře, tedy k nižší sazbě díky řadě polehčujících okolností. Bylo jí teprve 17 let, byla slabá na rozum, její výchova byla zanedbaná, před zločinem vedla bezúhonný život a obávala se rodičů.¹⁴⁰

Jasnou přitěžující okolností bylo utajení těhotenství i porodu, jelikož podle zákona musela žena k porodu přivolat pomoc, a to buď porodní bábu, porodního pomocníka nebo alespoň počestnou ženu.¹⁴¹ K dalším přitěžujícím okolnostem patřilo přetržení mateřského pouta a v neposlední řadě v některých případech samotné přiznání úmyslu dítě usmrtit. V případech

139 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 27, inv. č. 65, č. j. 9.

140 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 25, inv. č. 61, č. j. 31.

141 § 94: „Eine Weibsperson, die sich von einem unehelichen Beischlafe schwanger befindet, muss bei der Niederkunft eine Hebamme, einen Geburtshelfer, oder sonst eine ehrbare Frau zum Beistande rufen. Wäre sie aber von der Niederkunft übereilet, oder Beistand zu rufen, gehindert worden, und sie hätte entweder eine Fehlgeburt gethan, oder das lebendig geborne Kind wäre binnen 24 Stunden von Zeit der Geburt an, gestorben; so ist sie verbunden, einer zur Gegurtshilfe berechtigten, oder, wo eine solche nicht zur Hand ist, einer obrigkeitlichen Person, von ihrer Niederkunft die Anzeige zu machen, und derselben die unzeitige Geburt, oder das todte Kind vorzuzeigen,“ Citováno dle: *Gesetzbuch über Verbrechen* (...), 2. Th., s. 41.

§ 95: „Die gegen diese Vorschrift geschehene Verheimlichung der Geburt wird nach Herstellung der Verheimlichenden mit strengem Arreste von drei bis sechs Monathen bestraft.“ Citováno dle: *Gesetzbuch über Verbrechen* (...), 2. Th., s. 42.

překvalifikované vraždy bylo přitěžující okolností spáchání tohoto činu na vlastním dítěti.

Po vynesení rozsudku zamířil případ k brněnskému apelačnímu soudu s působností pro celou Moravu a Slezsko, který se v 18. století, spolu s pražským apelačním soudem, stal všeobecnou odvolací instancí pro všechny kategorie soudů.¹⁴² V případech osvobozených žen apelační soud pouze potvrzoval rozsudky jihlavského kriminálního soudu, a to ve všech třinácti případech. Odsouzeným ženám rozsudek v sedmnácti případech snížil a v jednom případě dokonce zcela prominul.

5.4 Nedostatek důkazů

Jak již bylo zmíněno v úvodu kapitoly, 13 obviněných matek bylo osvobozeno pro nedostatek právních důkazů. Lze říci, že v těchto případech nebyl prokázán zlý úmysl těchto žen své dítě usmrtit, a to i navzdory přitěžující okolnosti, že své těhotenství i následný porod tajily. Novorozené děti z tohoto důvodu umíraly na následky „zanedbání nutné pomoci při porodu“, což ve většině případů značilo vykrvácení dítěte zapříčiněné nepodvázáním pupeční šňůry. Toto zanedbání bylo zdůvodňováno především neznalostí nutných postupů při porodu u nezkušených žen. Matky při porodu často omdlévaly nebo je porod zkrátka překvapil. V některých případech obviněné tvrdily, že o svém těhotenství nevěděly, a proto nestihly přivolat někoho na pomoc. V jiných případech muselo být lékařskou zkouškou prověřeno, zda se již dítě nenarodilo mrtvé, a to pomocí zkoušky plic.¹⁴³

V této kategorii nalezneme také několik zvláštních případů. Takovým byl případ Josefy Řezníčkové, která svůj porod tajila a tvrdila, že se dítě, jež po porodu hodila do kamen, již narodilo mrtvé. Vzhledem k tomu, že chyběl

142 Francek, J.: *Zločin a trest* (...), s. 19-20.

143 Pokud plíce vyplavaly, usoudilo se, že je nadnesl vdechnutý vzduch, tedy že se dítě narodilo živé, naopak pokud klesly na dno, mělo se za to, že se dítě narodilo mrtvé. Tento postup byl kritizován již od konce 17. století německými univerzitními profesory, kteří upozorňovali na možné pokusy matek dítě oživit dýcháním z úst do úst nebo počínajícím rozkladem těla, který by způsobil uvolnění plynů. Tinková, D.: *Hřích, zločin a šílenství* (...), s. 346.

corpus delicti, byla pro nedostatek důkazů osvobozena.¹⁴⁴ Podobné bylo vyšetřování Anny Květové, kdy se kvůli pokročilému stádiu rozkladu těla novorozeného dítěte nedala jednoznačně určit příčina smrti. Tento čin byl však překvalifikován na potrat [Abtreibung],¹⁴⁵ jelikož Anna porodila předčasně, ve čtvrtém či pátém měsíci těhotenství, následkem úderu do břicha a zvedáním těžkých předmětů při práci.¹⁴⁶

Zvláštním případem bylo šetření vedené proti Anně Köpplové, již její okolí podezřívalo z těhotenství a případ byl nahlášen po ztrátě „velkého břicha“. Vyšetřování však zjistilo, že Anna nikdy těhotná nebyla. Není proto divu, že byla osvobozena.¹⁴⁷

Obviněné své těhotenství tajily z podobných důvodů. Snažily se ukrýt svou hanbu, obávaly se reakce svého okolí nebo vlastních rodičů, obávaly se ztráty zaměstnání. Pokud ale vyšetřování jednoznačně neprokázalo jejich zlý úmysl či násilnou příčinu smrti, byly osvobozeny pro nedostatek důkazů. Některé z žen pak byly pro svou chudobu osvobozeny i od úhrad „kriminálních nákladů a ortelní taxy“.¹⁴⁸

Dvě ženy byly osvobozeny podle § 166 *Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung*, podle kterého, pokud není jistota o vině či existuje možnost důvodného podezření o nevině, bylo od vyšetřování upuštěno.¹⁴⁹ Se změnou

144 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 16, inv. č. 50, č. j. 1.

145 § 112: „Eine Weibsperson, welche weiß, daß sie schwanger ist, und geflissentlich was immer für eine Handlung unternimmt, welche die Abtreibung der Frucht verursachen, oder ihre Entbindung auf eine solche Art bewirken kann, daß das Kind todt zur Welt kömmt, macht sich eines Kriminalverbrechens schuldig, was für ein Bewegungsgrund immer dieses Laster veranlasset habe.“ Citováno dle *Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung*. Wien 1788, s. 46-47.

146 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 19, inv. č. 54, č. j. 3.

147 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 21, inv. č. 58, č. j. 11.

148 § 536: „Wird der Beschuldigte für schuldlos erkannt; so muss er auch von dem Ersatze der Kosten losgezählet werden; und das Criminal-Gericht kann nur in dem Falle, dass die Untersuchung durch eine nachher falsch befundene Anzeige veranlasset worden wäre, den Anzeiger um den Ersatz belangen.“ Citováno dle: *Gesetzbuch über Verbrechen* (...), 1. Th., s. 244.

149 § 166: „Wenn aus den Akten der Untersuchung sich keine volle Gewissheit des begangenen Verbrechens zeigt, sondern nur eine Wahrscheinlichkeit, die aber auch einem vernünftigen Besorgnisse der Schuldlosigkeit Raum lässt; so soll die Untersuchung durch das Urtheil wegen Abgang hinglänglicher Beweise, für aufgehoben erklärt werden.“ Citováno dle *Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung*, s. 243.

zákonů došlo i ke změně paragrafu. Přičemž znění zákona v *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen* se příliš nelišilo.¹⁵⁰

Tabulka 2: Ženy osvobozené pro nedostatek důkazů,
SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 7, 8, 10, 16, 18, 19, 21, 24, 86.

Jméno a příjmení	Rok	Věk	Povolání
Anna Nahůnková	1798	30	přadlena
Anna Rosolová	1800	34	přadlena
Kateřina Michková	1804	31	služebná
Anna Svobodová	1804	x	x
Josefa Řezníčková	1811	25	služebná
Mariana Junová	1814	18	pletení čepic
Anna Květová	1815	x	x
Anna Köpplová	1819	24	x
Rozálie Navrátilová	1819	19	služebná
Františka Javůrková	1820	26	nádenice
Mariana Smejkalová	1822	25	x
Anna Štěpánková	1822	20	x
Josefa Stiekarová	1842	19	práce v kuchyni

5.5 Odsouzené

Matky, u kterých byl prokázán úmysl dítě usmrtit, byly odsouzeny. Ve sledovaném období se jednalo o 18 žen. Podle § 122 *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen* hrozil těmto ženám trest těžkého žaláře v délce trvání od 10 do 20 let. Extrémním případem byl rozsudek Kateřiny Procházkové, která své dítě v roce 1802 zadusila a byla odsouzena

150 § 428: „Wenn aus den Acten der Untersuchung sich zwar kein rechtlicher Beweis des von dem Beschuldigten begangenen Verbrechens zeigt, dennoch aber Gründe der Wahrscheinlichkeit desselben noch bestehen; so ist das Urtheil zu fassen: Die Untersuchung werde aus Abgang rechtlicher Beweise für aufgehoben erklärt.“ Citováno dle: *Gesetzbuch über Verbrechen (...)*, 1. Th., s. 190.

k 30 letům těžkého žaláře a veřejným pracím.¹⁵¹ Brněnský apelační soud tento rozsudek ale zmírnil na 6 let. Důvodem bylo, že *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung* nespecifikoval vraždu dítěte, a proto byla obviněná v tomto případě souzena pro vraždu.

Nejčastější příčinou smrti bylo úmyslné zanedbání péče, tedy vykrvácení jako následek nepodvázané pupeční šňůry. Tato příčina se shoduje s případy osvobozených žen. Rozdíl je v prokázání úmyslu. Pokud žena při výslechu přiznala, že již během těhotenství přemýšlela, jak by se mohla osvobodit od své hanby, prokázala zlý úmysl, pro který byla odsouzena k několikaletému vězení. Obecnou tendencí apelačního soudu bylo zmírnění rozsudku první instance pod hranici 10 let. V některých případech byla vlivem polehčujících okolností dolní hranice trestu snižována už na úrovni jihlavského kriminálního soudu a apelační soud na snižování navázal, tresty nebyly delší než 8 let.

Zvláštním byl případ Terezie Dlouháchvíle v roce 1816, která se své dítě sice pokusila zadusit, ale dítě „bylo od smrti zachráněno“. Jelikož však pokus o vraždu dítěte nebyl v zákoníku nijak definován, udělil jí rychtář trest těžkého žaláře ve spodní hranici, tedy 10 let. Apelační soud tento rozsudek pro pokus o vraždu snížil na 1 rok těžkého žaláře.¹⁵² Podobně apelační soud zasáhl v případě Josefy Babáčkové¹⁵³ roku 1834, která byla odsouzena k pěti letům těžkého žaláře. Apelačním soudem byla ale osvobozena, jelikož ve své výpovědi uvedla, že již 4 dny před porodem necítila pohyb dítěte, mohlo tedy jít o porod mrtvého dítěte.¹⁵⁴ Již dříve zmiňovaná Josefa Freyová své dítě utopila. Vyšetřování prokázalo, že k činu došlo asi 20 dní po porodu, proto byl tento zločin překvalifikován na vraždu podle § 117 a Josefě hrozil trest smrti. V jejím

151 § 90: „Des Mordes macht sich schuldig, wer einen Menschen mit tödlichen Waffen anfällt, oder sonst an ihm auf eine Art gewaltsam Hand anlegt, dass die Verwundung tödtlich, und der Tod des Verwundeten entweder sogleich, oder auch nach einiger Zeit, ohne in der Zwischenzeit zu Stand gebrachte Heilung desselben, nothwendig erfolgt.“ Citováno dle: *Allgemeines Gesetz über Verbrechen*, (...), 1. Th., s. 39.

152 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 19, inv. č. 55, č. j. 10.

153 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 37, inv. č. 73, č. j. 44.

154 Ustání pohybu dítěte podle Antonína Jungmanna bylo jedním z nejistých znaků mrtvého dítěte, zabývá se i popisem jistých znaků života a smrti plodu. Blíže: Jungmann, Antonín Jan: *Uvod k babenj*. Praha 1804, s. 69-71.

rozsudku však bylo zohledněno, že jí ještě nebylo 20 let,¹⁵⁵ proto byla odsouzena k deseti letům těžkého žaláře. Apelační soud tento rozsudek snížil na 6 let. Podobně jako v případě Mariany Horákové vyšetřované v roce 1835.¹⁵⁶ Mariana udeřila své dva a půl týdne staré dítě kamenem do hlavy a byla odsouzena k 20 letům těžkého žaláře. Apelační soud rozsudek zmírnil o celých 15 let.

Také na již zmiňovanou Annu Vondráčkovou byly soudy mírné. Přestože byla provdána, podařilo se dokázat, že její dítě bylo nemanželské.¹⁵⁷ Vlivem polehčujících okolností, mezi které patřil její rodiči vynucený sňatek, byla odsouzena k pouhým pěti letům těžkého žaláře, který jí apelační soud zmírnil na dva roky.

155 Podle § 431 *Gesetzbuch über Verbrechen* (...), 1. Th., s. 191.: „Auch dann, wenn der Verbrecher zur Zeit des begangenen Verbrechens das Alter von zwanzig Jahren noch nicht zurückgelegt hat; oder, wenn von der Zeit des begangenen Verbrechens ein Zeitraum von zwanzig Jahren verflossen ist, und die im § 208. enthaltenen Bedingungen eintreffen, ist anstatt der Todesstrafe, auf schweren Kerker zwischen zehn und zwanzig Jahren zu erkennen.“

156 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 39, inv. č. 74, č. j. 52.

157 §122: „Gegen eine Mutter, die ihr Kind bei der Geburt tödtet, oder durch absichtliche Unterlassung des bei der Geburt nöthigen Beistandes umkommen lässt, ist, wenn der Mord an einem ehelichen Kinde geschehen, lebenslanger schwerster Kerker zu verhängen. War das Kind unehelich, so hat im Falle der Tödtung zehn bis zwanzigjährige; dafern aber das Kind durch absichtliche Unterlassung des nöthigen Beistandes umkam, fünf bis zehnjährige schwere Kerkerstrafe Statt.“ Citováno dle: *Gesetzbuch über Verbrechen* (...), 1. Th., s. 56-57.

Tabulka 3: Odsouzené ženy,

SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 9, 10, 19, 21, 22, 25, 27, 34, 35, 37, 39, 46, 88, 89, 90.

Jméno a příjmení	Rok	Věk	Povolání	Trest	Apelační soud
Kateřina Procházková	1802	19	služebná	30 let	8 let
Josefa Freyová	1804	19	služebná	10 let	6 let
Terezie Dlouháchvíle	1816	x	x	10 let	1 rok
Rozálie Moravcová	1819	29	x	6 let	4 roky
Rozálie Šustačková	1820	21	x	10 let	5 let
Alžběta Benáčková	1822	17	služebná	10 let	6 let
Kateřina Novotná	1826	32	děvečka od krav	10 let	6 let
Anna Vondráčková	1832	28	sedlácký grund	5 let	2 roky
Mariana Široká	1833	28	služebná	5 let	2 roky
Josefa Babáčková	1834	26	služebná	5 let	osvobozena
Kateřina Smůlová	1835	25	služebná	11 let	6 let
Mariana Horáková	1835	27	služebná	20 let	5 let
Mariana Macková	1840	27	služebná	10 let	6 let
Jana Kučerová	1843	22	služebná	15 let	7 let
Alžběta Vítová	1843	35	služebná	5 let a 6 měsíců	3 roky
Františka Švehlová	1843	26	služebná	10 let	6 let
Františka Havelková	1843	37	ruční práce	6 let	5 let
Amalie Čejková	1845	24	služebná	10 let	5 let

5.6 Příklad Kateřiny Novotné¹⁵⁸

V další kapitole se zaměřím blíže na jeden z případů vraždy dítěte, jehož vyšetřování bylo zahájeno 25. května 1826.

Dne 29. dubna 1826 odpoledne bylo u tzv. Parného Mlýna, vzdáleného tři čtvrtě hodiny od Krahulova v brtnickém panství, nalezeno mrtvé novorozené dítě mužského pohlaví. Podle zákonného ohledání těla provedeného brtnickým lékařem Františkem Lukem se dítě narodilo mezi osmým a devátým

158 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 27, inv. č. 65, č. j. 9.

měsícem těhotenství živé. Hlavní příčinou smrti bylo uškrcení šňůrou či podvazkem. Na těle byly objeveny také známky po kousnutí.

Následují informace o obviněné ženě, není však jasné, jakým způsobem byla pachatelka odhalena. Jako matka dítěte byla označena jistá Kateřina Novotná, která sloužila v Parném Mlýně jako děvečka od krav [Kuhmagd], bylo jí 32 let, narodila se v Krahulově, bez rodičů, katolička, svobodná dcera zemřelého chalupníka [Chalupner] Františka Novotného, již dříve měla dvě nemanželské děti, jedno z nich zemřelo přirozenou smrtí. Podle potvrzení krahulovského místního soudu se druhé dítě během její nepřítomnosti náhodně utopilo. Kateřina nevlastnila žádný majetek, její chování bylo, s výjimkou dvojnásobného mimomanželského těhotenství, bezvadné.

Ze souhrnného výsledku vyplývá, že je Kateřina matkou nalezeného mrtvého dítěte, které porodila a usmrtila v noci z 21. na 22. března toho roku bez vědomí kohokoli jiného. Spala ve stáji, kde ji asi o půl dvanácté v noci probudily silné bolesti. Po porodu přemýšlela, zda může sebe i dítě uživit. Nakonec dítěti utáhla okolo krku svůj podvazek tak, že by se pod něj vešel prst, poté dítě prohmatala a zjistila, že žije. Nepodvázala dítěti pupeční šňůru a navíc bylo ve stáji chladno, proto naznala, že dítě zemře spíše na následky vykrvácení a prochlazení, než na stáhnutí hrdla.

Brzy ráno zavinula dítě do fěrtochu a ukryla ho u rybníka nedaleko mlýna. Z obavy, že bude tělíčko odhaleno, zakryla ho kameny. Přesto ale muselo být objeveno mlynářovým psem, což by potvrzovalo objevené známky po kousnutí.

Jako důvod utajení svého těhotenství i porodu uvedla to, že byla zcela bez majetku, navíc při dřívějších porodech přišla o službu. Při porodu nemyslela na usmrcení dítěte. Přiznala ale, že dítěti nepodvázala pupeční šňůru.

V zadržení i u výsledku se chovala kajicně. Podle lékařského osvědčení byla zdravá, toho času nebyla vhodná k potrestání [Züchtigung], ale byla schopna práce.

Podle dobrozdání lékaře Františka Linka dítě po narození dýchalo, z toho vyplývá, že se narodilo živé. Existovala možnost, že dítě zemřelo spíše na následky zadušení než na vykrvácení.

Obviněná Kateřina Novotná byla shledána vinnou ze zločinu vraždy dítěte, a proto byla podle § 122 trestního zákona odsouzena k těžkému žaláři v délce deseti let a k úhradě taxi a nákladů soudních a stravovacích.

V tomto spise se bohužel dochoval pouze stanovisko jihlavského magistrátu k dekretu společného soudu v Brně v českém vyhotovení, který dokládá snížení původního trestu z deseti na šest let těžkého žaláře.

6. Odložení dítěte před jihlavským kriminálním soudem

Ve sledovaném období, tedy mezi léty 1796 až 1850, bylo pro zločin odložení dítěte před jihlavským kriminálním soudem vyšetřováno 16 žen. Pramennou základnu tvoří zejména vyšetřovací akta a rozsudky. Z těchto pramenů se dozvídáme základní identifikační údaje o obžalovaných, spisy zaznamenávají průběh vyšetřování i jeho závěry, včetně důležitých skutečností zjištěných při výslechu. Věk obviněných žen se pohyboval v rozmezí od 17 do 32 let, průměrný věk těchto žen byl 24 let.

Obviněné pocházely ze sociálně slabých vrstev, pracovaly jako služebné, živily se ručními pracemi či žebráním. Nevlastnily žádný majetek. Jednalo se o svobodné ženy či vdovy, pouze v jediném případě byla obviněna provdaná žena.

Tabulka 4: Ženy obviněné ze zločinu odložení dítěte, SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 8, 9, 13, 14, 15, 19, 20, 24, 26, 30, 41, 96.

Jméno	Rok	Věk	Povolání
Anna Laresová	1799	x	služebná
Mariana Sedláková	1799	28	x
Terezie Gráfová	1802	24-30	služebná
Josefa Kozková	1808	x	x
Mariana Jahnová	1809	x	žebračka
Barbara Rotenbergerová	1810	19	živil ji dědeček
Viktorie Fialová	1816	24	služebná
Kateřina Poříšová	1817	pod 20	služebná
Anna Nedbalová	1821	21	x
Kateřina Pospíšilová	1822	32	ruční práce
Marie Hladíková	1824	28	x
Marie Pilařová	1824	17	služebná
Anna Žemličková	1826	21	služebná
Mariana Pospíchalová	1828	27	služebná
Anna Prokešová	1837	20	služebná
Kateřina Koudelová	1846	26	x

Mezi další faktory, které byly ve vyšetřovacích spisech zohledněny, patřilo „osvědčení o mravech“ zmiňující chování obviněných, případně již v minulosti uložené tresty. Tři z obviněných žen byly již dříve trestány, nic ale nenasvědčuje vlivu dřívějšího trestu na stanovení nového rozsudku. Dále „osvědčení o chudobě“, na jehož základě byla některým ženám odpuštěna úhrada trestních výloh. Bylo možné také zjistit, z jakého rodinného prostředí obviněné pocházely, zda byli jejich rodiče stále naživu, zda měly sourozence či děti. Ve 44 % případů není zmínka o rodičích obviněných, stejný počet žen pocházel z neúplné rodiny. Pouze dvě ženy měly oba rodiče dosud naživu. Matka byla pro svou dceru důležitým vzorem, předávala jí potřebné znalosti a dovednosti. Ztrátou matky mohly ženy přijít o osobu, ke které se mohly obrátit s žádostí o pomoc. Existují případy, kdy se matky ujaly nemanželských

dětí svých dcer. Jsou však známy i případy, kdy matky odmítly pomoci či dokonce své dcery udaly. Těmto případům bude věnována pozornost níže.

Ze spisů se také dozvídáme o vyznání obviněných, přičemž obviněné uvedly katolické vyznání.

6.1 Odhalení

Podobně jako v případech vražd dětí, existovaly dva způsoby odhalení. Prvním případem bylo udání ženy, zpravidla matky dítěte, kdy si její okolí povšimlo absence novorozeného či již staršího dítěte. V druhém případě bylo nalezeno odložené dítě a vyšetřování odhalilo pachatelku.

Specifický byl případ Terezie Gráfové¹⁵⁹ vyšetřované v roce 1802, která byla zadržena, protože přespávala v ovocnářském voze v Jihlavě. Při výslechu se přiznala k odložení svého 11 týdnů starého dítěte na málo frekventovaném místě, v křoví nedaleko papírny. Díky včasnému přiznání bylo dítě „od smrti zachráněno“. Také odhalení Barbory Rotenbergerové¹⁶⁰ bylo roku 1810 spojeno s jiným zločinem, a to s krádeží oblečení Terezy Kuncové, u které obviněná přespala při své cestě do Jihlavy. U výslechu se přiznala k odložení dítěte u zadní brány hostince v Salavicích, obci mezi Telčí a Jihlavou. Marii Hladíkovou,¹⁶¹ rozenou Doležalovou, udal její manžel, jelikož si poměrně krátce po svatbě povšiml náhlé změny manželčiny barvy v obličeji a přivolaná porodní bába potvrdila jeho podezření z nedávného porodu. Otcem Mariina dítěte nebyl její manžel, a proto se ze strachu rozhodla dítě odložit do lesíka nedaleko Dobré Vody.

V červenci 1817 bylo v domě jihlavského obchodníka s pivem nalezeno dítě, u kterého byl objeven kousek papíru zmiňující brodské panství. Z toho důvodu byl informován magistrát Německého Brodu, ze kterého přišla informace o ženě, jež za městem odložila dítě. Nikdo se ho ale neujal, a proto ho žena vzala a odnesla směrem do Štoků. Na udání své matky byla zadržena Kateřina Poříšová.¹⁶² Její matka měla v péči už jedno Kateřinino dítě, a když

159 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 9, inv. č. 41, č. j. 20.

160 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 15, inv. č. 49, č. j. 10.

161 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 26, inv. č. 63, č. j. 4.

162 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 20, inv. č. 56, č. j. 9.

k ní přišla s druhým dítětem, nechtěla je u sebe nechat. Proto byla Kateřina nucena dospět k těžkému rozhodnutí zanechat své dítě „dobrým lidem“.

V červnu roku 1824 bylo nedaleko Okrouhlice nalezeno osmitýdenní děvče. Na základě výpovědí žen z okolí padlo podezření na Marii Pilařovou,¹⁶³ 17letou svobodnou služebnou. V květnu 1826 bylo dvěma vojáky u Špitálské brány nalezeno šestiměsíční děvče, na základě výpovědí svědků byla odhalena pachatelka, Anna Žemličková.¹⁶⁴

Z některých spisů bohužel není jasné, jakým způsobem byly pachatelky odhaleny. Usvědčující byly především výpovědi svědků a rodinných příslušníků, které napomáhaly k usvědčení i při odložení daleko od místa pobytu obviněných žen. Vyšetřovací spisy objasňují průběh vyšetřování v případech, kdy došlo k odhalení pachatelky a objevení odloženého dítěte. Stejně jako v případech vražd novorozenech dětí zůstává otázkou, kolik takových případů nebylo odhaleno.

6.2 Průběh vyšetřování

Pokud došlo nejdříve ke vznesení obvinění, bylo vyšetřování začato oznámením k místní autoritě, na základě kterého byla předvedena obviněná a její přiznání většinou vedlo k rychlému nalezení odloženého dítěte. Doznání rozpoutalo řadu výslechů svědků z okolí obviněné. V případě prvotního nálezu odloženého dítěte následovalo oznámení místní autoritě. Pokud dítě přežilo, bylo umístěno do prozatímní péče, tedy do rodiny, která byla ochotna se o dítě, za finanční příspěvek od obce, postarat do doby jeho umístění do pěstounské rodiny či do brněnského nalezince. V případě úmrtí dítěte, následovalo lékařské vyšetření a určení příčiny smrti. Výsledky svědků poté vedly k odhalení pachatelky.

V 15 případech z 16 byly pachatelkami matky odložených dětí. Na rozdíl od zákona upravujícího zločin vraždy dítěte, který je genderově specifický, zákony definující zločin odložení dítěte osobu pachatele blíže neupravují. V zákoníku Josefa II. *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben*

163 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 26, inv. č. 63, č. j. 22.

164 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 27, inv. č. 65, č. j. 12.

Bestrafung je odložení dítěte popsáno v § 116 až 118.¹⁶⁵ Zločin odložení dítěte specifikuje také 18. kapitola *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen* v § 133 až 135. Tato kapitola stručně a jasně určuje rozmezí trestů pro jednotlivé způsoby odložení.¹⁶⁶ Tedy odložení dítěte na odlehlém, málo navštěvovaném místě, bylo postiženo přísnějším trestem, a to těžkým žalářem v rozmezí jednoho roku až pěti let, v případě úmrtí dítěte mezi pěti až

165 § 116: „Wer ein lebendiges Kind in einem Alter, das sich zu seines Lebensrettung selbst Hilfe zu schaffen unvermögend ist, weglegt, um dasselbe der Gefahr des Todes Preis zu geben, oder auch nur seine Rettung dem Zufalle zu überlassen, macht sich der gefährlichen Weglegung eines Kindes schuldig, was immer für eine Absicht ihn zu dem Verbrechen bewogen habe, ohne Unterschied, ob der Tod des weggelegten Kindes erfolgt ist, oder nicht.“

§ 117: „a) Ist die Weglegung an einem einsamen von gewöhnlichem Besuche der Menschen entlegenen Orte geschehen, oder war das abgelegte Kind so verhüllet, dass es nicht wohl von den Vorübergehenden erblicket werden konnte, oder dass dadurch sein Wimmern zu vernehmen, wo nicht gehindert, wenigstens erschweret ward.

b) Hat die Weglegung jemand unternommen, dem die natürlichen, oder bürgerlichen Gesetze die Sorgfalt für die Erhaltung des weggelegten Kindes zur Pflicht machten.

c) Ist der Tod des weggelegten Kindes, bevor es gefunden worden, erfolgt, und zwar durch die Weglegung veranlasst worden, so ist die Strafe in den beiden ersteren Fällen der erste Grad, in dem letzten Falle aber der zweite Grad anhaltenden harten Gefängnisses, das noch nach dem Grade der dabei untergelaufenen Bosheit zu verschärfen ist.“

§ 118: „Geschah aber die Weglegung an einem gewöhnlich besuchten Orte, auf eine Art, dass die baldige Wahrnehmung des Kindes nothwendig war, oder sich wenigstens mit allem Grunde erwarten liess, dann ist die Strafe im ersten Grade zeitliches gelinderes Gefängnis, und öffentliche Arbeit.“ Citováno dle: *Allgemeines Gesetz über Verbrechen* (...), 1. Th., s. 48-49.

166 § 133: „Wer ein Kind in einem Alter, da es zur Rettung seines Lebens sich selbst Hilfe zu verschaffen unvermögend ist, weglegt, um dasselbe der Gefahr des Todes aussetzen, oder auch nur, um seine Rettung dem Zufalle zu überlassen, begeht ein Verbrechen, was immer für eine Ursache ihn dazu bewogen habe.“

§ 134: „Wenn das Kind an einem abgelegenen, gewöhnlich unbesuchten Orte, oder unter solchen Umständen weggelegt worden, dass die baldige Wahrnehmung und Rettung desselben nicht leicht möglich war; so ist die Strafe schwerer Kerker von einem bis zu fünf Jahren; und wenn der Tod des Kindes erfolgt ist, von fünf bis zehn Jahren.“

§ 135: „Wenn aber das Kind an einem gewöhnlich besuchten Orte, und auf eine Art weggelegt worden, dass die baldige Wahrnehmung und Rettung desselben mit Grund erwartet werden konnte; so ist die Weglegung mit Kerker zwischen sechs Monathen, und einem Jahre zu bestrafen. Wäre der Tod des Kindes dennoch erfolgt; so ist die Strafe Kerker von einem bis fünf Jahre.“ Citováno dle: *Gesetzbuch über Verbrechen* (...), 1. Th., s. 61-62.

deseti lety. Odložení na veřejném, frekventovaném místě, kde je vysoká pravděpodobnost včasného nalezení a záchrany odloženého dítěte se trestalo žalářem v délce od šesti měsíců do jednoho roku, v případě úmrtí dítěte pak od jednoho roku do pěti let.

Na základě uvedených paragrafů byla stanovená výše trestu ovlivněna také systémem polehčujících a přitěžujících okolností. Hlavní polehčující okolností bylo přiznání obviněné, dále prokázaná lítost nebo to, že dítě neutrpělo odložením žádnou fyzickou újmu. Například Anna Nedbalová,¹⁶⁷ vyšetřovaná roku 1821, byla potrestána třemi měsíci žaláře díky množství polehčujících okolností a absenci přitěžujících. Anna byla „slabá na rozum“, před zločinem vedla bezúhonný život, pro odložení se rozhodla kvůli hanbě a strachu před příbuznými, snažila se zločinu předejít a hned se ke zločinu kajícně přiznala. Již zmiňovaná Marie Pilařová byla potrestána dvoutměsíčním žalářem, jelikož jí ještě nebylo ani 20 let, před činem vedla bezúhonný život, ke zločinu se odhodlala ze strachu z rodičů, nemohla by dítě uživit.

K hlavním přitěžujícím okolnostem patřila smrt dítěte, odložení na místě daleko od lidí či porušení přirozeného práva mezi matkou a dítětem. V případě již zmiňované Barbory Rotenbergerové byl k přitěžujícím okolnostem přičítán i těžký policejní přestupek krádeže a potulný způsob života.

6.3 Rozsudek

Pouze v jediném případě padl osvobozující rozsudek, a to v případě Josefy Kozkové¹⁶⁸ vyšetřované v roce 1808. V průběhu vyšetřování byla obviněna i ze zločinu vraždy dítěte, jelikož bylo zjištěno, že odložené dítě zemřelo po porodu. Vyšetřováním nebyl prokázán úmysl obviněné dítě usmrtit, a proto byla pro nedostatek důkazů osvobozena. Tento rozsudek byl potvrzen apelačním dekretem.

V ostatních případech byly ženy odsouzeny k žaláři v délce od jednoho měsíce do 12 let, toto rozpětí bylo sníženo rozhodnutím apelačního soudu, kdy se horní hranice trestu posunula na 5 let. V další části práce si rozhodnutí soudu přiblížíme.

167 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 23, inv. č. 60, č. j. 22.

168 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 13, inv. č. 47, č. j. 22.

Kromě výše uvedeného případu Josefy Kozkové došlo k úmrtí odloženého dítěte v dalších čtyřech případech. Mariana Sedláková¹⁶⁹ souzená v roce 1799 byla podle § 116 a 117 josefínského zákoníku shledána vinnou a odsouzena k těžkému žaláři na dobu 12 let, apelační soud tento rozsudek zmírnil na čtyři roky. Mariana byla vdova, která živila své dva bratry a dvě sestry ručními pracemi. Po porodu se vydala ze Zhoře zpět domů, do Třebenice. Po cestě se jí zdálo, že její 13 dní staré dítě nedýchá. Bála se, že sama v zimě cestu nepřežije, odložila dítě do sněhu, protože si myslela, že už děvčátko nezachrání. Druhý den se na místo vrátila a dítě pohřbila. Dvanáctiletý trest byl nejvyšším uloženým rozsudkem, důvodem byla účinnost josefínského zákoníku. V době působení zákoníku z roku 1803 byl maximální trest v případě smrti dítěte stanoven na deset let.

Podle nového zákoníku byla např. v roce 1816 souzena Viktoria Fialová,¹⁷⁰ která své dítě odložila do křoví na odlehlém místě, kde nebyla pravděpodobná jeho záchrana, a dítě zemřelo. Proto byla odsouzena k šesti letům těžkého žaláře, apelační soud tento rozsudek zmírnil na tři roky. Zvláštním byl případ Anny Prokšové¹⁷¹ z roku 1837, která své dítě odložila na frekventovaném místě, nedaleko hostince ve Štokách. Dítě bylo brzy nalezeno a podle lékařského osvědčení bylo zdravé, zemřelo ale po dvou týdnech kvůli slabosti. Nebylo však prokázáno, že by zemřelo na následky odložení, proto byla Anna odsouzena k šesti měsícům žaláře. Kateřina Koudelová¹⁷² vyšetřována v roce 1846 své dítě odložila po porodu, navíc bez podvázané pupeční šňůry, proto byla vyšetřována i pro zločin vraždy dítěte. I přestože dítě odložila na frekventovaném místě, za což by ji hrozilo maximálně 5 let žaláře, byla odsouzena k 10 letům těžkého žaláře, tedy k trestu odpovídajícímu zločinu vraždy dítěte. Apelační soud tento rozsudek zmírnil na 5 let.

Ve zbylých 11 případech dítě odložení přežilo. Dva z těchto případů byly posuzovány na základě zákoníku z roku 1787. Bohužel v jednom z nich není dochován rozsudek. Terezie Gráfová byla roku 1802 za odložení dítěte na málo frekventovaném místě odsouzena k osmi letům těžkého žaláře a k veřejným pracím, apelační soud tento rozsudek zmírnil na jeden rok těžkého žaláře

169 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 8, inv. č. 38, č. j. 4.

170 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 19, inv. č. 55, č. j. 8.

171 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 41, inv. č. 76, č. j. č8.

172 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 96, inv. č. 208, č. j. 396.

a veřejných prací. V ostatních případech byly tresty stanoveny v rozmezí od jednoho měsíce do jednoho roku.

Roku 1822 došlo k ojedinělému případu. Ze zločinu odložení dítěte byla obviněna 32letá matka tří dětí, Kateřina Pospíšilová.¹⁷³ Kateřina převzala dítě od jeho matky, Františky Schelleové, a vydala se s ním do Velkého Meziříčí do domu místního truhláře, o kterém věděla, že nemá žádné děti. Františka byla velmi chudá, a proto Kateřina jednala ve snaze o lepší zaopatření pro dítě. Obviněná se k činu doznala, dítě bylo odloženo na často navštěvovaném místě. Vzhledem k absenci přitěžujících okolností a polehčující okolnosti brzkého nalezení dítěte byla Kateřina odsouzena ke dvěma měsícům žaláře a uhrazení soudních výloh.

Za pozornost stojí ještě jiný aspekt zmiňovaného případu svobodné služebné Anny Prokšové, která bydlela spolu se svým dítětem v Jihlavě u Anny Langpaulové. Jednou se vypravila za matkou do Štoků, po svém návratu Anně tvrdila, že dítě po cestě zemřelo. Zároveň se rozšířila zpráva o nalezeném dítěti, proto Langpaulová na Annu Prokšovou upozornila. Obviněná se vydala z Jihlavy ke své matce do Štoků, jelikož měla potíže uživit dítě i samu sebe. Dítě po cestě odložila, aby své těhotenství před matkou utajila. Anně bylo 20 let, narodila se v Jihlavě, byla svobodná, služebná. Ve vyšetřovacích spisech je uvedeno, že neabsolvovala žádné školní vyučování. V minulosti byla jednou zadržena. Dítě odložila na frekventovaném místě, kvůli nouzi v jaké se nacházela a zanedbané výchově byla odsouzena k šesti měsícům žaláře a k úhradě soudních výloh. Vzhledem k absenci školního či náboženského vzdělání ji měl v průběhu trestu dvakrát navštívit farář [Seelsorger], který ji měl vzdělat v hlavních zásadách katolické víry.

173 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 24, inv. č. 61, č. j. 17.

Tabulka 5: Tresty uložené v případech odložení dítěte, SOkA Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 8, 9, 13, 14, 15, 19, 20, 24, 26, 30, 41, 96.

Jméno	Rok	Věk dítěte	Rozsudek	Apelační soud	Způsob odložení	Poznámka
Anna Laresová	1799	neuvedeno	nedochován	x	navštěvované místo	dítě přežilo
Mariana Sedláková	1799	14 dní	12 let	4 roky	nebezpečné	dítě zemřelo
Terezie Gráfová	1802	11 týdnů	8 let	1 rok	nebezpečné	dítě přežilo
Josefa Kozková	1808	novorozenec	osvobozena	potvrzeno	dítě narozeno mrtvé	dítě zemřelo
Mariana Jahnová	1809	4 a půl roku	1 rok	6 měsíců	navštěvované místo	dítě přežilo
Barbara Rotenbergerová	1810	20 týdnů	8 měsíců	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Viktorie Fialová	1816	neuvedeno	6 let	3 roky	nebezpečné	dítě přežilo
Kateřina Poříšová	1817	14 dní	3 měsíce	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Anna Nedbalová	1821	2 měsíce	3 měsíce	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Kateřina Pospíšilová	1822	neuvedeno	2 měsíce	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Marie Hladíková	1824	novorozenec	6 měsíců	neprojednával	nebezpečné	dítě přežilo
Marie Pilařová	1824	8 týdnů	2 měsíce	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Anna Žemličková	1826	6 měsíců	1 měsíc	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Mariana Pospíchalová	1828	2 a půl roku	1 měsíc	neprojednával	navštěvované místo	dítě přežilo
Anna Prokešová	1837	neuvedeno	6 měsíců	neprojednával	navštěvované místo	dítě zemřelo
Kateřina Koudelová	1846	novorozenec	10 let	5 let	navštěvované místo	dítě zemřelo

V jediném případě není dochován ani německý ani český rozsudek. V šesti případech byl ve vyšetřovacích spisech dochován dekret brněnského apelačního soudu, který v jednom případě potvrzoval osvobozující rozsudek a v pěti případech snižoval výši trestu stanovenou jihlavským kriminálním soudem. V těchto pěti případech byl trest stanovený v první instanci vyšší než jeden rok. Rozsudky, které padly v ostatních případech, byly v řádech měsíců, lze tedy usoudit, že mírné tresty kratší než jeden rok nebyly před apelačním soudem projednávány.

6.4 Případ Mariany Pospíchalové¹⁷⁴

Následující kapitola detailněji popisuje jeden z případů odložení dítěte, jehož vyšetřování bylo zahájeno 30. října 1828. Nejprve se dozvídáme o způsobu nalezení odloženého dítěte. V červenci roku 1828 našel sládek Jan Hájek plačící dvouleté děvčátko na cestě do města Žďáru, děvče dovedl k nejbližšímu domu v domnění, že je dítě někoho z okolí. Ve spisu je dále uvedeno, že si Hájek povšiml příkopů plných vody, do kterých mohlo dítě snadno spadnout a utonout.

Děvče se tak dostalo do domu místního krejčovského mistra Jiřího Brichty. Nikdo nevěděl, čím je dítě, proto si ho Brichta vzal k sobě do péče, dokud se nenajde matka. Z doslechu Jiří Brichta věděl, že dítě bylo děvččky [Magd] jménem Mariana, která se zdržovala v Nové Vsi, svobodné osoby, která měla už dvě nemanželské děti.

Dále již následují dostupné informace o obviněné. Marianě Pospíchalové bylo 27 let, narodila se ve Žďáře, byla katolička, svobodná, bez rodičů, měla dvě nemanželské děti. Dvouleté dítě odložila, další ve věku šesti týdnů zemřelo v Nové Vsi. V poslední době sloužila Mariana v Nové Vsi u sedláka Holi, který jí přispěl na pohřeb druhého dítěte. Obviněná neměla žádný majetek, dosud nebyla nikdy vyšetřována, v zadržení byla klidná a u výslechu byla slušná.

Podle lékařského osvědčení byla zdravá, ale ve druhém měsíci těhotenství, proto se nehodila k fyzickému trestu. Byla ale uznána za schopnou lehké práce.

Ze souhrnného výslechu vyplynulo, že dvouleté dítě jménem Mariana zanechala na poli vedle cesty nedaleko od vrchnostenské chmelnice a vydala se k zámku Žďár. Když při svém návratu stejnou cestou nemohla dceru najít, dále se o ni nestarala, protože se obávala bití. Už třetího dne se ale dozvěděla, kde se dítě nachází.

V řádném výslechu přiznala, že porodila dvě děti mimo manželství, které mohla jen těžko uživit. Kvůli dětem by nemohla vstoupit do žádné služby. Rozhodla se odložit starší děvčátko, kterému již byly dva roky, tímto způsobem chtěla odlehčit svému břemenu. Když šla ve čtvrtek před svátkem sv. Anny toho roku do Žďáru navštívit svého bratra, provedla tento svůj úmysl a dítě odložila do pole pár kroků cesty. Doufala, že bude dítě brzy nalezeno

174 SOkA Jihlava, AMJ do r. 1848, MC, karton 29, inv. č. 67, č. j. 34.

a převzato do lepší péče. Pravděpodobnost byla o to větší, že pole bylo v blízkosti místa, kde pracovali lidé.

Obviněná udala, že v době odložení nebyla v příkopech žádná voda, a když dítě nenašla, tam kde ho odložila, naznala, že se dítě probudilo a samo z místa odložení odešlo. Mariana svého činu litovala, přislíbila zlepšení a chtěla dítě opět převzít do své péče.

Podle § 133 trestního zákona došlo ke zločinu odložení dítěte v případě, kdy dítě nebylo ve věku, aby si mohlo samo pomoci k záchraně života, odložením bylo dítě vystaveno nebezpečí smrti a jeho záchrana byla ponechána náhodě.

Obviněná přiznala odložení svého dítěte, lhala ale o úmyslu vystavení dítěte tímto zločinem smrti či jinému nebezpečí tím, že jeho záchranu přenechala náhodě zanecháním dítěte na často navštěvovaném místě, kde mohlo být lehce spatřeno a zachráněno.

Podle jejího vlastního přiznání, jelikož nebyl předložen křestní list, bylo dítě dvouleté a nebylo schopné samo si dopomoci k záchraně. Odešla k zámku Žďár a odtud se asi po hodině vrátila, proto byla záchrana dítěte v průběhu tohoto času ponechána náhodě. Jednalo se tedy o zločin odložení dítěte. Tento zločin vyšel najevo skrze přiznání Mariany Pospíchalové. Podle § 135 trestního zákona mohla být odsouzena k žaláři v rozmezí od 6 měsíců do jednoho roku. Se zločinem nebyly spojeny žádné přitěžující okolnosti. Navíc kvůli brzkému úmrtí otce byla zanedbána výchova obviněné. K činu ji vedla tíživá chudoba. Nechtěla ani dítě ani nikoho jiného tímto činem poškodit. Díky způsobu provedení činu nebyla pravděpodobnost nebezpečí a očekávala se brzká záchrana.

Obviněná Mariana Pospíchalová byla uznána vinnou ze zločinu odložení dítěte a podle § 135 trestního zákona s ohledem na § 48 byla potrestána jedním měsícem žalářem a k úhradě nákladů na stravování a zaplacení „ortelní taxy“ 12 zlatých.

Závěr

Osvícenství zapříčinilo proměnu trestního práva, ale i celkového chápání trestného činu a k částečnému či dokonce úplnému odstranění postihu řady deliktů. Méně násilné prostředky nahrazovaly krutost předosvícenských trestů. Nová forma moci se věnovala i reformám zdravotnictví, které měly za úkol zlepšení špatných zdravotních poměrů v zemi. Stát se zaměřil na člověka a rodiny. K ochraně života tak neodmyslitelně patřil rozvoj porodnictví a profesionalizace porodních babiček. Snahou osvícenských teoretiků bylo zabránit matkám v zavraždění či odložení dítěte. Toto se týkalo především nechtěných nemanželských dětí. Proto se stát zasadil o vznik řady nařízení i institucí, které měly pomoci svobodným matkám v jejich těžké situaci. Manželství bylo stále upřednostňováno, postupně však dochází ke změně pohledu na nemanželské děti. Rozlišovalo se také mezi nevinnou dívkou, která si zasloužila pomoc, a nemravnou ženou.

I přes všechny tyto snahy však nadále docházelo ke zločinům, jako byl potrat, vražda dítěte či jeho odložení. Rozdíl byl u udělovaných trestů, které byly zmírňovány. To, že se jedná o poměrně rozsáhlý problém, dokládá četnost těchto zločinů vyšetřovaných před jihlavským kriminálním soudem. Z celkového počtu 1784 vyšetřovaných trestných činů se 34 týkalo vraždy dítěte, 16 odložení dítěte a jeden případ záměrného potratu. Pokud bychom tyto případy sečetli, řadili by se v celkové kriminalitě Jihlavského kraje na třetí místo, vražda dítěte byla dokonce častější než samotná vražda.

V 34 případech vražd dítěte bylo obžalováno celkem 36 žen, tedy včetně dvou příbuzných, které měly při činu napomáhat. Ne u všech jsou dochovány údaje o věku či zaměstnání. Z informací, které byly o ženách k dispozici, lze konstatovat, že průměrný věk obviněných byl 25 let. Pocházely ze sociálně slabších vrstev. Z toho pramení i motiv k tomuto činu. Ženy byly často ponechány bez pomoci, ve strachu ze ztráty obživy.

A jakým způsobem byly tyto činy odhaleny? U velkého množství případů bylo nejprve nalezeno tělo mrtvého dítěte, teprve poté se hledala matka. Pokud bylo dítě pohřbeno v blízkosti bydliště matky, nebylo těžké matku nalézt, zvláště když byly nalezeny stopy krve, nebo když na ní byly patrné přetrvávající bolesti. V jiných případech si zase blízké okolí těhotné ženy všimlo, že ztratila své „velké břicho“ a po oznámení příslušným úřadům se začalo pátrat po těle dítěte. V mnoha případech ženy tajily těhotenství před svým okolím. Některým ženám se dařilo své těhotenství skrývat i před vlastní rodinou.

Vyšetřování bylo započato udáním, které následovaly výsledky svědků a obviněných. Bylo provedeno lékařské ohledání ženy i dítěte. U žen se hledaly především známky těhotenství. Nejdůležitější informací při ohledání dítěte bylo, zda se narodilo živé či mrtvé a jaká byla příčina jeho smrti. Na tomto zjištění závisel rozsudek, který byl ovlivněn systémem polehčujících a přitěžujících okolností.

Ke všem spisům, kromě tří nedochovaných, bylo přiloženo také vyjádření odvolacího apelačního soudu v Brně. Apelační dekrety v případech, ve kterých byly ženy osvobozeny, potvrzovaly tyto rozsudky. Naopak ve všech případech, ve kterých došlo k odsouzení žen, byly tresty sníženy.

Nový zákoník *Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen* přinesl obviněným další zmírnění represí, jak je vidět na případě Kateřiny Procházkové, která byla kvůli absenci definice vraždy dítěte v josefínském zákoníku odsouzena k 30 letům těžkého žaláře. Naštěstí pro ni i v tomto případě apelační soud rozsudek zmírnil.

Podobně jako v případech vražd novorozených dětí, také v případech jejich odložení mohl být tento zločin odhalen dvěma způsoby. Zajímavé je, že ve dvou případech došlo k odhalení ve spojení s jiným trestným činem, díky včasnému přiznání mohlo být dítě zachráněno i v případě nebezpečného odložení, tedy odložení na málo frekventovaném místě.

K nebezpečnému odložení dítěte došlo ve čtyřech případech, na odlehlých místech mezi skalisky či ve křoví, ve dvou z těchto případů se dítě podařilo zachránit. V prvním případě se jedná o výše zmiňované přiznání zadržené ženy, Terezie Gráfové. Její čin z roku 1802 byl posuzován podle zákoníku Josefa II. a i přes včasnou záchranu dítěte byla jeho matka odsouzena k poměrně vysokému trestu, osmi letům těžkého žaláře, který brněnský apelační soud zmírnil na jeden rok. V druhém případě se jednalo o Marii

Hladíkovou vyšetřovanou v roce 1824 již podle *Franciscany*, která se k odložení dítěte do nedalekého borového lesíka přiznala porodní bábě přivolané jejím manželem. I přes nebezpečné odložení byla odsouzena k šesti měsícům, a to právě díky včasné záchraně dítěte.

Ve dvou případech úmrtí lze také poukázat na rozdíly trestů souvisejících s platností dvou různých zákoníků. Mariana Sedláková byla v roce 1799 za zločin nebezpečného odložení dítěte odsouzena ke 12 letům těžkého žaláře, tento rozsudek byl dekretem apelačního soudu zmírněn na 4 roky. Naopak Viktorie Fialová vyšetřovaná v roce 1816 byla za tento zločin, za který ji hrozil trest těžkého žaláře v rozmezí od pěti do deseti let, odsouzena k šesti letům. Trest byl opět zmírněn rozhodnutím apelačního soudu na tři roky těžkého žaláře.

Na těchto případech lze poukázat na postupné zmírňování postihů za tento zločin ať již ze strany odvolací instance apelačního soudu či později na úrovni první instance kriminálního soudu.

K úmrtí dítěte došlo celkem v pěti případech, kromě dvou výše zmiňovaných případů nebezpečného odložení, se ve dvou případech jednalo o prošetření možnosti vraždy novorozeného dítěte. V posledním případě pak došlo k úmrtí dítěte dva týdny po odložení, nejednalo se však o jeho následek.

V ostatních deseti případech byly děti odloženy na často navštěvovaných místech a tak byly včas „od smrti zachráněny“. Ženy, které děti odkládaly poblíž domů, hostinců či na frekventovaných cestách nedaleko větších měst, neměly v úmyslu způsobit smrt dítěte. Často na místě odložení vyčkávaly, dokud se dítěte někdo neujal. Ve své těžké životní situaci chtěly ulehčit sobě, ale i zajistit pokud možno lepší život pro své děti.

Vyšetřovací spisy se dále nezmiňují o dalším osudu odložených dětí, které přežily, obsahují pouze stručné informace o prozatímním umístění během vyšetřování. Pouze v jediném případě je uvedeno, že byl nalezený chlapec převezen do brněnského nalezince. Osudy těchto nalezenců by se tak mohly stát námětem k dalšímu bádání.

Pokud bychom se pokusili o srovnání výsledků raněnovověkého¹⁷⁵ i pozdějšího bádání¹⁷⁶ nalezneme řadu společných rysů. Obviněné ženy byly

175 Např. Stůj, P.: *Infanticidium (...)*. Francek, J.: *Zločin a trest (...)*. Dibelka, Jaroslav: *Tajemství rodiny Hlučných*. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia, *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 9, s. 37-39. Tinková, D.: *Hřích, zločin, šílenství (...)*.

176 Velková, A.: *Vina a trest (...)*.

většinou svobodné či ovdovělé, měly nedostatečné vzdělání, zanedbanou výchovu, v množství případů pocházely z neúplných rodin. Jednalo se chudé ženy z nejnižších sociálních vrstev, které se k tomuto činu uchýlovaly z různých důvodů. K nejčastějším patřilo ukrytí své hanby, obava ze ztráty zaměstnání, neschopnost uživit sebe i své dítě. Odlišné však byly uložené tresty. Zvolenému období, tedy 1. polovině 19. století, není dosud v české historiografii věnována větší pozornost. Výjimku tvoří práce Daniely Tinkové zabývající se otázkou infanticidia v 2. polovině 18. století a na počátku 19. století.

Nabízí se otázka, proč tolik nechtěných těhotenství končilo vraždou dítěte? Proč se ženy neuchýlovaly častěji k odložení dítěte, které by mu mohlo zachránit život a navíc za ně hrozil podstatně nižší trest? Příčinou mohla být špatná informovanost žen či jejich psychický stav bezprostředně po porodu. Nakolik byly tyto ženy informovány o možnosti beztrestně a bezplatně porodit ve všeobecné nemocnici?

Seznam tabulek

Tabulka 1: Podíl vyšetřovaných zločinů jihlavským kriminálním soudem
v letech 1796-1850

Tabulka 2: Ženy osvobozené pro nedostatek důkazů

Tabulka 3: Odsouzené ženy

Tabulka 4: Ženy obviněné ze zločinu odložení dítěte

Tabulka 5: Tresty uložené v případech odložení dítěte

Seznam zkratk

AMJ	Archiv města Jihlavy
MC	Magistrát criminale
SOkA	Státní okresní archive

č. j.	číslo jednací
inv. č.	inventární číslo

Prameny a literatura

Archivní prameny

Státní okresní archiv Jihlava, Archiv města Jihlavy do r. 1848, Magistrát criminale, kartony 6-49, 85-101.

Tištěné prameny

Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung. Wien 1787.

Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung. Wien 1788.

Constitutio criminalis Theresiana oder der Römisch-Kaiserl. zu Hungarn und Böheim c. c. königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä Erzherzogin zu Oesterreich, c. c. peinliche Gerichtsordnung. Wien 1769.

Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen. Zweite Auflage, mit angehängten neueren Vorschriften. Wien 1815.

Hügel, Franz Seraph: *Findelhäuser und das Findelwesen Europa's, ihre Geschichte, Gesetzgebung, Verwaltung, Statistik und Reform.* Wien 1863.

Jungmann, Antonín Jan: *Uvod k babenj.* Praha 1804.

Sonnenfels, Joseph von: *Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz.* Wien 1798.

Velthusen, Johann Caspar: *Beyträge über Kindesmord, Lotteriesuche und Prachtaufwand.* Wien 1785.

Literatura

- Ammerer, Gerhard: *Zucht- und Arbeitshäuser, Freiheitsstrafen und Gefängnisdiskurs in Österreich 1750-1850*. In: Ammerer, Gerhard – Weiß, Alfred Stefan (eds.): *Strafe, Disziplin und Besserung. Österreichische Zucht- und Arbeitshäuser von 1750 bis 1850*. Frankfurt am Main 2006, s. 7-61.
- Baltl, Hermann – Kocher, Gernot: *Österreichische Rechtsgeschichte. Unter Ein-schluß sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge: von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Leykam 1997.
- Dibelka, Jaroslav: *Tajemství rodiny Hlučných*. Obranné strategie žen obvině-ných z infanticidia, *Dějiny a současnost* 29, 2007, č. 9, s. 37-39.
- Doležal, Antonín: *Od babictví k porodnictví*. Praha 2001.
- Foucault, Michel: *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha 2000.
- Francek, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 1999.
- Halířová, Martina: *Nalezinectví mezi Prahou a Vídní*. In: *Mezi Jihlavou a Vídní 1700-1900. Sborník přednášek z konference 25. -27. 10. 2006*. Jihlava 2006, s. 59-63.
- Halířová, Martina: *Obraz svobodné matky – konflikt mezi lékaři a filantropy*. In: *Konfliktní situace v dějinách*. Pardubice 2007, s. 75-82.
- Halířová, Martina: *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětenství do roku 1914*. Disciplinace jako součást ochrany dětství. Univerzita Pardubice 2012.
- Hledíková, Zdeňka – Janák, Jan – Dobeš, Jan: *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha 2007.
- Kreuz, Petr: *Proměny organizace trestního soudnictví v Čechách od tere-ziánských reforem do roku 1848*. In: Kořínková, Lucie – Petrbok, Václav – Randák, Jan: *Zločin a trest v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století*, Plzeň 25. - 27. února 2010. Praha 2011, s. 19-27.
- Křesadlo, Karel: *Kapitoly z historie Jihlavy*. Jihlava 1992.
- Křesadlo, Karel: *Městská správa Jihlava do r. 1948*. Magistrát Criminale, 1788 - 1850. Inventář, Jihlava 1978.
- Lenderová, Milena – Rýdl, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devate-náctého století*. Praha 2006.

- Lenderová, Milena – Tinková, Daniela – Hanulík, Vladan: *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Brno 2014.
- Lenderová, Milena (ed.): *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.
- Malý, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2003.
- Pátek, Alois Josef: *Jihlavský okres*. (Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Díl IV. Jihlavský kraj. č. 28.). Brno 1901.
- Pisková, Renata a kol.: *Jihlava*. Dějiny moravských měst. Praha 2009.
- Schelleová, Ilona – Schelle, Karel: *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*. Praha 2004.
- Schelleová, Ilona – Schelle, Karel: *Soudnictví v období absolutismu*, In: Schelle, Karel – Vojáček, Ladislav (eds.): *Stát a právo v období absolutismu*. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 295. Brno 2005, s. 61-76.
- Stoklásková, Zdeňka: *Osvícenství a vznik veřejného zdravotnictví*. In: Lorman, Jaroslav – Tinková, Daniela (eds.): *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2009, s. 88-105.
- Stůj, Pavel: *Infanticidium – vražda dítěte jako důsledek strachu*. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Dostupné na: <https://theses.cz/id/51jfx9> [Staženo: 24. 1. 2015].
- Svobodný, Petr – Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha 2004.
- Šubrtová, Alena: *Kontracepce, aborty a infanticida v pramenech k předstatistickému období*. In: Horská, Pavla (ed.). *Historická demografie 15*. Praha 1991, s. 9-45.
- Tinková, Daniela: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004.
- Tinková, Daniela: *Předcházet či trestat? Český časopis historický 101*, 2003, s. 27-76.
- Tinková, Daniela: *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha 2010.
- Tinková, Daniela: *Zločin a trest na prahu občanské společnosti. Zrození „osvícené“ kriminální politiky v habsburské monarchii (cca 1780-1850)*. In: Kořínková, Lucie – Petrbock, Václav – Randák, Jan: *Zločin a trest v české*

- kultuře 19. století: sborník příspěvků z 30. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 25. - 27. února 2010. Praha 2011, s. 9-18.
- Velková, Alice: *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In: Halířová, Martina (ed.): *Od početí ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. - 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2008, s. 147-163.
- Velková, Alice: *Vina a trest. Vraždy spáchané ženami ve druhé polovině 19. století. Habilitační práce. Ústav českých dějin Filosofické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha 2012.
- Vlček, Eduard: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. Brno 1993.
- Vojáček, Ladislav: *Trestní právo v českých zemích za absolutismu*. In: Salák, Pavel – Tauchen, Jaromír (eds.): *Československé trestní právo v proměnných věků (sborník příspěvků)*. (Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 368). Brno 2009, s. 67-75.
- Vojáček, Ladislav – Schelle, Karel – Veselá, Renata: *Vývoj státu a práva v období absolutismu*. In: Schelle, Karel – Vojáček, Ladislav (eds.): *Stát a právo v období absolutismu. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, sv. 295*. Brno 2005, s. 9-36.

